

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Odbieranie dzieci rodzicom na podstawie
art. 12a ustawy z 29 lipca 2005 r.
o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

dr hab. Magdalena Szafranek

Prawo rodzinne

Warszawa 2023

Spis treści

1. Wprowadzenie	5
2. Pojęcie przemocy domowej (przemocy w rodzinie) – rozważania definicyjne	7
3. Przemoc domowa (przemoc w rodzinie) – uregulowania prawne	11
4. Procedura odebrania dziecka w związku z przemocą na podstawie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie	15
5. Badanie aktowe spraw opiekuńczych toczących się w związku z odebraniem dziecka na podstawie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie	19
5.1. Metodologia badania	19
5.2. Sytuacja rodzinna i jej kontekst	19
5.3. Przebieg postępowania	29
6. Studium przypadków	37
Przypadek 1	37
Przypadek 2	38
Przypadek 3	38
Przypadek 4	39
Przypadek 5	40
Przypadek 6	40
Przypadek 7	41
Przypadek 8	42
Przypadek 9	42
Przypadek 10	43
Przypadek 11	44
Przypadek 12	44
Przypadek 13	45
Podsumowanie	47
Bibliografia	49
Spis tabel	51

1. Wprowadzenie

Rodzina niezmiennie pozostaje najważniejszym środowiskiem, z którym każdy człowiek związany jest przez całe życie, a wychowywanie dzieci przez rodziców stanowi realizację przez nich kluczowej funkcji społecznej. Gdy rodzice nie zapewniają dziecku niezbędnych potrzeb, gdy ich działania lub zaniechania naruszają jego dobro, a działania wspierające ich funkcje opiekuńcze i wychowawcze nie przynoszą rezultatów, wówczas dziecko trafia do pieczy zastępczej¹.

Prawa do pozostawania pod opieką rodziców i do specjalnej opieki ze strony państwa gwarantują zarówno przepisy międzynarodowe, jak i krajowe. W świetle art. 25 pkt 2 Powszechnej deklaracji praw człowieka², matka i dziecko mają prawo do specjalnej opieki i pomocy.

Z kolei zgodnie z art. 7 Konwencji o prawach dziecka³, ma ono prawo do poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką⁴. Art. 9 Konwencji stanowi zaś, że Państwa-Strony zapewnią, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyłączeniem przypadków, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydują zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosowanym postępowaniem, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka. Dalej w treści tego przepisu sprecyzowano, że taka decyzja może być konieczna szczególnie w przypadkach nadużyć lub zaniedbań ze strony rodziców, gdy każde z rodziców mieszka oddzielnie, a należy podjąć decyzję odnośnie do miejsca pobytu lub zamieszkania dziecka.

Jeśli chodzi o prawo krajowe, to Konstytucja RP gwarantuje matce przed i po urodzeniu dziecka prawo do szczególnej pomocy władz publicznych⁵. Zgodnie zaś z art. 48 ust. 2 Konstytucji RP, ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu. Realizację przytoczonych norm konstytucyjnych można odnaleźć m.in. w art. 100 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, który wprowadza obowiązek sądu opiekuńczego i innych organów władzy

¹ M. Szafranek (d. Arczewska), *Zagraniczne systemy przeciwdziałania przemocy domowej a polskie prawo-dawstwo*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2019, s. 9.

² Powszechna deklaracja praw człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku (A/RES/217(III)).

³ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1990 roku (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 5260).

⁴ A. Golus, *Dzieciństwo w cieniu różgi. Historia i oblicza przemocy wobec dzieci*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2019, s. 150.

⁵ Art. 71 par. 2 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).

publicznej udzielenia pomocy rodzicom, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej.

Celem niniejszego opracowania jest analiza wyników badania aktowego spraw opiekuńczych, które dotyczyło realizacji interwencyjnego odbierania dzieci przez pracowników socjalnych na podstawie art. 12a ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁶. Przepis ten stanowi bowiem podstawę ingerencji w stosunki rodzinno-prawne przez pracownika socjalnego, a kontrola sądu opiekuńczego ma w tym przypadku charakter następczy.

⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 1249.

2. Pojęcie przemocy domowej (przemocy w rodzinie) – rozważania definicyjne

Zjawisko przemocy domowej (przemocy w rodzinie) jest problemem społecznym o charakterze globalnym, który wymaga zdecydowanych działań interwencyjnych. Jest zjawiskiem złożonym i wieloaspektowym, wymagającym kompleksowych i skoordynowanych rozwiązań w obszarze jej zapobiegania. Odnosząc się do omawianego zagadnienia, wskazać należy, że istotne w zakresie tego zjawiska są demonstracja i wykorzystanie siły lub władzy w sposób krzywdzący dla innych członków rodziny czy osób bliskich. Przemoc ta jest intencjonalna, a sprawca działa w sposób zamierzony. Przemoc ma miejsce wówczas, gdy siły są nierówne, a jedna ze stron ma przewagę nad drugą. Sprawca, wykorzystując przewagę siły, narusza prawa ofiary i naraża jej zdrowie na szkody, a cierpienie sprawia, że osoba doświadczająca przemocy ma mniejszą zdolność do samoobrony⁷.

Przemoc nie stanowi jednorodnej kategorii. Jest zróżnicowana ze względu na rodzaje stosowanej przemocy, jej natężenie i częstotliwość. Podział zachowań przemocowych na przemoc gorącą i chłodną wiąże się z jej dynamiką. Pierwsza z nich oznacza takie działania, u których podłoża leży złość, gniew, wściekłość czy furia. Osoby stosujące przemoc gorącą doświadczają przyływu gwałtownych emocji, których podłożem mogą być różne frustracje, zablokowane dążenia czy niespełnione oczekiwania. Znajdują one ujście w zachowaniach agresywnych. Z kolei przemoc chłodna jest zwykle związana ze skutecznym tłumieniem, ukrywaniem i kontrolowaniem swoich uczuć. Osoba stosująca taką przemoc zmierza do realizacji swoich celów za pomocą wyrafinowanych zachowań, które postrzegane są przez ofiary jako rodzaj znęcania się. Osoby stosujące ten rodzaj przemocy zwykle znajdują dla swoich zachowań wytłumaczenie, istotne i wiarygodne z ich punktu widzenia⁸.

W dostępnych opracowaniach najczęściej wyróżnia się przemoc fizyczną, psychiczną, seksualną, ekonomiczną i zaniedbanie. Każda z tych form może mieć charakter aktywny lub bierny, gorący lub chłodny, może występować z dużą lub małą częstotliwością. Przemoc fizyczna polega na naruszeniu nietykalności fizycznej. Jest intencjonalnym zachowaniem powodującym uszkodzenie ciała lub niosącym takie ryzyko. Polega m.in. na popychaniu,

⁷ Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie Województwa Łódzkiego 2025. Załącznik do Uchwały nr XLVIII/580/22 z dnia 27 września 2022 r., Łódź 2022, s. 8, opracowanie M. Szafranek, dokument dostępny pod adresem: XLVIII_580_Program Przeciwdziałania Przemocy 2025_2022_09_27 (rcpslodz.pl) (dostęp: 26.04.2023).

⁸ Ibidem, s. 14–15.

szarpaniu, szturchaniu, klepaniu, ciągnięciu za uszy, szczypaniu, kopaniu, biciu ręką i pięścią, uderzaniu w twarz, przypalaniu papierosem, duszeniu, krępowaniu ruchów. Z kolei przemoc psychiczna to najczęstsza forma przemocy, która jednocześnie jest najtrudniejsza do udowodnienia. Zawiera przymus i groźby, np. obrażanie, wyzywanie, ocenianie, krytykowanie, straszenie, szantażowanie, nieliczenie się z uczuciami, krzyczenie, oskarżanie, obwinianie, krzywdzenie zwierząt, czytanie osobistej korespondencji, ujawnianie tajemnic, lekceważenie, wyśmiewanie. Przemoc ta prowadzi do zniszczenia poczucia mocy sprawczej ofiary, jej poczucia własnej wartości i godności⁹. Przemoc seksualna stanowi kategorię zachowań dotyczących sfery seksualnej i obejmuje gwałt, molestowanie seksualne, stręczycielstwo i prostytutkę. Działania te są kwalifikowane jako przestępstwa¹⁰. Trzeba jednak pamiętać, że molestowanie seksualne może przybierać formę werbalną, pozawerbalną i zachowania fizycznego o seksualnym charakterze. Zachowanie werbalne przybiera postać żartów, pytań czy uwag formułowanych przez sprawcę. Zachowanie fizyczne odnosi się do jakichkolwiek zachowań sprawcy, które skutkują kontaktem fizycznym i mają podtekst seksualny. Przemoc seksualna może przybierać formę wymuszania stosunków seksualnych lub zmuszania do niechcianych zachowań seksualnych¹¹. Przemoc ekonomiczna to zachowanie mające na celu kontrolę zdolności drugiej osoby do nabywania, utrzymywania i korzystania z zasobów ekonomicznych w celu podporządkowania sobie tej osoby. Może zatem polegać na zabieraniu lub wydzielaniu pieniędzy, zakazywaniu lub utrudnianiu podjęcia pracy zarobkowej, kontrolowaniu wszystkich wydatków, kontrolowaniu konta bankowego, zaciąganiu bez porozumienia kredytów, pożyczek, niszczeniu rzeczy osobistych lub stanowiących wspólną własność albo sprzedawaniu ich bez porozumienia, a także pozostawianiu bez opieki osoby, która z powodu choroby, wieku bądź niepełnosprawności nie może samodzielnie zaspokoić niezbędnych potrzeb. Zaniechanie zaś to niezaspokajanie podstawowych potrzeb biologicznych i psychicznych osoby zależnej od opiekuna – dziecka, osoby starszej, osoby chorującej¹².

W literaturze przedmiotu prezentowane są różne stanowiska dotyczące treści i zakresu definicji przemocy w rodzinie – jedni autorzy uważają, że obecny stan prawny nie zawiera legalnej definicji przemocy, inni, że jest ona niewystarczająca i nie obejmuje wszystkich aspektów zjawiska, jeszcze inni zwracają uwagę na jej niejasne powiązanie ze znamionami przestępstwa znęcania się. Podkreśla się, że definicja sformułowana w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie powstała w wyniku rozszerzenia znamion przestępstwa znęcania. Jest zatem tworem sztucznym i nie zawsze odnoszącym się do sytuacji, które

⁹ niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/8-rodzaj-przemocy (dostęp: 06.04.2023).

¹⁰ A. Wojnarska, *Przemoc seksualna wobec dzieci – terapia sprawców i ofiar*, [w:] A. Lewicka-Zelent (red.), *Przemoc rodzinna. Aspekty psychologiczne, pedagogiczne i prawne*, Difin, Warszawa 2017, s. 88–100.

¹¹ Por. E. Bienkowska, L. Mazowiecka (red.), *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 453.

¹² *Rodzinna tajemnica, Przemoc w rodzinach z problemem alkoholowym*, Zespół Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2021, s. 4.

powinny być nazwane przemocą w rodzinie. Jako przykład można wskazać przypadki, kiedy osoba doznająca przemocy rozwiódła się ze sprawcą i wyprowadziła z miejsca zamieszkania. I jeżeli nadal dochodzi do aktów przemocy ze strony sprawcy, to ustawowa definicja przemocy w rodzinie już ich nie obejmuje¹³.

Literatura wskazuje, jakie obszary powinna objąć definicja przemocy. Podkreśla się, że przemoc w rodzinie oznacza wszelkie akty przemocy fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej, które mają miejsce w rodzinie lub w gospodarstwie domowym, lub między byłymi albo obecnymi małżonkami lub partnerami, bez względu na to, czy sprawca dzieli, czy nie, to samo miejsce zamieszkania z ofiarą¹⁴. Zwraca się też uwagę na to, że w przemocy domowej najbardziej istotna jest demonstracja i wykorzystanie siły lub władzy w sposób krzywdzący dla innych członków rodziny¹⁵. Pomimo różnorodności, wszystkie definicje mają istotne wspólne elementy. Pierwszym jest podkreślenie, że przemoc jest działaniem zamierzonym, świadomym i intencjonalnym, które jest skierowane przeciwko drugiemu człowiekowi. Po drugie działanie to wyrządza szkody i wywołuje cierpienia. W każdej sytuacji przemocy jest przewaga sił fizycznych i psychicznych, co decyduje o tym, kto w relacji jest ofiarą, a kto sprawcą¹⁶.

¹³ G. Wrona, *Konflikt a przemoc. Zastosowanie art. 207 par. 1 kk w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Pracownia Poligraficzna „Duet”, Warszawa 2017, s. 29.

¹⁴ *Violence against women: an EU-wide survey. Main results*, European Union Fundamental Rights Agency (FRA), Publications Office of the European Union, Luxembourg 2015, s. 9.

¹⁵ J. Melibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Instytut Psychologii Zdrowia IPZ PTP, Warszawa 2009, s. 10.

¹⁶ M. Łuszczżyńska, *Przemoc wobec osób starszych – rekomendacje dla praktyki*, [w:] *Przemoc w rodzinie. Instytucjonalne formy przemocy*, Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT, Toruń 2015, s. 279.

3. Przemoc domowa (przemoc w rodzinie) – uregulowania prawne

Zjawisko przemocy domowej (przemocy w rodzinie) jest definiowane w aktach prawa krajowego i międzynarodowego. Konwencja Rady Europy z dnia 11 maja 2011 r. o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Dz.U. z 2015 r. poz. 961) definiuje zjawisko przemocy domowej jako wszelkie akty przemocy fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej, zdarzające się w rodzinie lub gospodarstwie domowym, lub między byłymi lub obecnymi małżonkami bądź partnerami, niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą lub dzielili miejsce zamieszkania czy nie. Z kolei przemoc wobec kobiet w świetle Konwencji oznacza wszelkie akty przemocy ze względu na płeć, które powodują lub mogą prowadzić do fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej szkody lub cierpienia kobiet, w tym również groźby takich ataków, przymus lub arbitralne pozbawienie wolności, zarówno w życiu publicznym, jak i prywatnym.

W art. 19 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka zapisano, iż Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów) prawnego(ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem. Zgodnie zaś z treścią art. 20 Konwencji, dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swego środowiska rodzinnego lub gdy ze względu na swoje dobro nie może pozostawać w tym środowisku, będzie miało prawo do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa. Państwa-Strony, zgodnie ze swym prawem wewnętrznym, zapewnią takiemu dziecku opiekę zastępczą. Artykuł 37 Konwencji zawiera gwarancję ochrony dziecka przed okrutnym, nieludzkim lub poniżającym traktowaniem lub karaniem, należy jednak zwrócić uwagę, że przepis ten odnosi się głównie do stosowania wobec dzieci kar przez organy publiczne. Jako przykład interpretacji przytoczonych ogólnych przepisów wskazać można stanowisko Komitetu Praw Dziecka, w którego opinii zdecydowanie przeciwstawiają się one stosowaniu kar cielesnych wobec dzieci. Komitet wskazał na konieczność podejmowania przez Państwa-Strony Konwencji odpowiednich działań legislacyjnych i edukacyjnych w tym zakresie oraz dokonał rozszerzającej wykładni art. 19 Konwencji, łącząc pojęcia kary cielesnej i przemocy wobec dziecka. W opinii Komitetu karą cielesną jest każde użycie siły fizycznej w celu spowodowania bólu lub dyskomfortu, nawet

w niewielkim stopniu. Jako przykładowe formy niedopuszczalnego karania wskazano bicie, klapsy przy użyciu rąk lub innych narzędzi, kopanie, potrząsanie, ciągnięcie za włosy lub uszy, zmuszanie do przebywania w niewygodnych pozycjach, przełykania ostrych przypraw itp.

Jeśli chodzi o uregulowania na poziomie krajowym, to ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wskazuje, iż przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej. W świetle jej zapisów, władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich praw i wolności. W stanie prawnym obowiązującym do dnia 22 czerwca 2023 roku poprzez przemoc w rodzinie rozumie się jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych, a także innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące ich cierpienia i krzywdy moralne.

Należy zaznaczyć, że dnia 22 czerwca 2023 roku wejdą w życie przepisy ustawy z dnia 9 marca 2023 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie i niektórych innych ustaw¹⁷. Nowela ustawy o przeciwdziałaniu przemocy jest obszerna, a jak uzasadnia Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej – jej celem jest dostosowanie przepisów do obecnych wyzwań. Podstawową zmianą jest sama zmiana pojęcia przemocy z „przemocy w rodzinie” na „przemoc domową”. Zgodnie z nowelą, definicja przemocy domowej ma brzmieć:

[...] należy przez to rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej, w szczególności narażające tę osobę na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, mienia, naruszające jej godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, wywołujące u tej osoby cierpienia, krzywdy moralne oraz mające na celu uzyskanie kontroli w zakresie nabywania i korzystania z posiadanych przez tę osobę zasobów ekonomicznych.

Jedną z nowości jest wprowadzenie definicji osoby stosującej przemoc domową. Dzięki doprecyzowaniu ustawowej definicji przemocy domowej, możliwe będzie bardziej precyzyjne niż obecnie wskazanie, kto może być uznany za osobę stosującą przemoc. Ponadto w nowelizacji uwzględniona jest przemoc ekonomiczna. Obecne przepisy uwzględniają trzy rodzaje przemocy: fizyczną, psychiczną i seksualną. Nowela rozszerza także krąg osób objętych ochroną na niezamieszkujących razem byłych partnerów oraz dzieci będące świadkami przemocy domowej. Ustanowiony zostanie standard podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla osób doznających przemocy domowej, doprecyzowane zostaną przepisy dotyczące kwalifikacji osób kierujących specjalistycznymi ośrodkami

¹⁷ Dz.U. z. 2023 r. poz. 535.

wsparcia dla osób doznających przemocy domowej oraz wprowadzone zostaną również zmiany dotyczące pracy zespołów interdyscyplinarnych i dotychczasowych grup roboczych, które funkcjonują w gminach¹⁸.

Warto w tym miejscu odnieść się do odróżnienia przestępstwa znęcania od przemocy – otóż niekiedy w literaturze pojęcia te stosowane są zamiennie. Uważa się, iż przestępstwo znęcania się jest jedynie częścią zjawiska przemocy. W sensie definicyjnym przemoc w rodzinie wykracza znacznie swoim zakresem przedmiotowym poza ustawowe znamiona przestępstwa znęcania się nad osobami najbliższymi. Można stwierdzić, że przestępstwo znęcania się jest najbardziej jaskrawym przykładem przemocy w rodzinie, jednakże nie odzwierciedla całości tego zjawiska, ale jedynie jego część. Dopiero przy przyjęciu tego zastrzeżenia można dokonywać analizy danych statystycznych w tym zakresie i wyciągać właściwe wnioski¹⁹. W literaturze można znaleźć również konkretne przykłady znęcania się, a także podział na znęcanie psychiczne i fizyczne (podobnie jak w zjawisku przemocy). Jacek Żółć wskazuje, że przestępstwo fizycznego i psychicznego znęcania się może być popełnione w formie działania lub zaniechania. Najczęściej jest ono dokonywane w formie działania, zdecydowanie rzadziej w formie zaniechania. Do popełnienia tego przestępstwa w formie zaniechania dochodzi w takich sytuacjach, jak: dręczenie głodem dziecka lub osoby chorej, niewpuszczanie do domu zimą, nieogrzewanie mieszkania, zaprzestanie opieki nad osobą chorą, pozostawienie niemowlęcia bez opieki, zaniechanie karmienia dziecka, przy czym w ostatnim przypadku przestępstwo może być przypisane jedynie sprawcy, który ma obowiązek podejmowania w stosunku do ofiary określonych czynności²⁰. Ekspertcy wskazują także na rozbieżności w wykładni znamion znęcania się, co prowadzi do tego, iż trudno przewidzieć, czy dane zachowanie zostanie w sądzie uznane za znęcanie. Analiza wykładni znamion przestępstwa znęcania się w orzecznictwie sądów powszechnych prowadzi ostatecznie do wniosku, że o ile oparta jest na tych samych źródłach w postaci orzecznictwa Sądu Najwyższego i posługuje się tym samym zakresem pojęciowym, o tyle jednocześnie wykazuje dużą rozbieżność na etapie przypisania konkretnego zachowania oskarżonego do opisujących to zachowanie cech. Powstaje zatem niekorzystna sytuacja dla osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się, gdyż udzielając im pomocy prawnej lub wsparcia w ramach przeciwdziałania przemocy w rodzinie, nie można w sposób jednoznaczny lub wysoce prawdopodobny przewidzieć, czy zachowanie sprawcy zostanie uznane za znęcanie²¹.

¹⁸ <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/przemoc-domowa-nowelizacja-ustawy-o-przemocy-w-rodzynie,510938.html>.

¹⁹ L. Mazowiecka, *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, LEX, Warszawa 2013, s.159.

²⁰ J. Żółć, *Przemoc w rodzinie w ujęciu prawa karnego*, [w:] Ł. Wirkus, P. Kozłowski, *Przemoc w rodzinie. Ujęcie interdyscyplinarne*, Impuls, Kraków 2017, s. 82.

²¹ G. Wrona, *Wykładnia znamion przestępstwa znęcania się z art. 207 par. 1 k.k. w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych*, [w:] L. Mazowiecka, *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, LEX, Warszawa 2013, s. 140–141.

4. Procedura odebrania dziecka w związku z przemocą na podstawie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie w brzmieniu uchwalonym w 2005 roku nie przewidywała procedury odebrania dziecka. Przepisy przewidujące taką możliwość zostały wprowadzone w 2010 roku. Zgodnie z obowiązującym brzmieniem art. 12a ust 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie pracownik socjalny wykonujący obowiązki służbowe ma prawo odebrać dziecko z rodziny i umieścić je u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rozumieniu art. 115 par. 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Na podstawie tak sformułowanego przepisu J. Słyk wyodrębnia następujące przesłanki odebrania dziecka przez pracownika socjalnego: 1. Musi wystąpić zagrożenie życia lub zdrowia dziecka; 2. Zagrożenie to musi mieć charakter bezpośredni; 3. Stan ten musi pozostawać w związku z przemocą w rodzinie; 4. Uprawniony do odebrania jest pracownik socjalny; 5. Pracownik socjalny może przeprowadzić odebranie dziecka, tylko wykonując swoje obowiązki służbowe²².

Jak pisze J. Słyk, o ile przesłanka zagrożenia życia dziecka nie budzi wątpliwości, o tyle stan zagrożenia jego zdrowia może być różnie interpretowany. Ocena powinna w tym przypadku uwzględniać całokształt okoliczności takich jak rodzaj zagrożenia zdrowia, skalę tego zagrożenia czy wiek dziecka. Odebranie dziecka powinny uzasadniać jedynie poważne przypadki zagrożenia zdrowia. O tym, że zamiarem ustawodawcy było objęcie regulacją omawianego przepisu skrajnych przypadków stosowania przemocy w rodzinie, świadczyć może przewidziany w treści przepisu udział w procedurze funkcjonariusza Policji oraz przedstawiciela służby zdrowia. Trzeba też podkreślić, że odebranie dziecka jest możliwe w przypadkach, w których stan zagrożenia bezpośrednio i w nieodległej perspektywie czasowej uniemożliwiającej podjęcie innych działań zapobiegawczych może przekształcić się w istniejące naruszenie wskazanych w przepisie dóbr. Chodzi zatem o sytuacje, w których pracownik socjalny staje się świadkiem stosowania przemocy zagrażającej zdrowiu lub życiu

²² J. Słyk, *Odbieranie dzieci rodzicom na podstawie art. 12a ustawy z 29.07.2005 o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, „Prawo w Działaniu” 24/2015, s. 273.

dziecka i konieczne jest natychmiastowe przeszkodzenie konkretnym działaniom sprawcy. Ponadto, jak wspomniano, art. 12a wymaga, aby stan zagrożenia życia lub zdrowia dziecka pozostawał w związku z przemocą w rodzinie. Oznacza to, że do zagrożenia dóbr musi dojść w wyniku działań lub zaniechań członków rodziny. Zauważono też, iż uprawniona do odebrania dziecka jest osoba zatrudniona jako pracownik socjalny wykonujący obowiązki służbowe. Zgodnie z treścią komentowanego przepisu, pracownik socjalny umieszcza dziecko u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Kolejność wskazania podmiotów mających przejąć pieczę nad dzieckiem należy ocenić jako wyraz preferencji ustawodawcy w tym zakresie²³.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie przewiduje mechanizm sądowej kontroli czynności podjętych przez pracownika socjalnego. Ma on obowiązek niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego, nie później niż w ciągu 24 godzin, o odebraniu dziecka z rodziny i umieszczeniu go u niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej²⁴. Postępowanie sądu opiekuńczego w powyższej sytuacji unormowane zostało w art. 579¹ k.p.c. Otóż sąd opiekuńczy przede wszystkim niezwłocznie wszczyna postępowanie opiekuńcze. Ponadto, po wysłuchaniu pracownika socjalnego, niezwłocznie, jednak nie później niż w ciągu 24 godzin, wydaje orzeczenie o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej albo orzeczenie o powrocie dziecka do rodziny. Jak podkreśla Słyk, bardzo krótki czas, jaki ma do dyspozycji sąd opiekuńczy, z pewnością nie pozwala na przeprowadzenie koniecznego w takich przypadkach postępowania dowodowego. Orzeczenie sądu opiekuńczego wydane w reakcji na odebranie dziecka przez pracownika socjalnego ma więc na celu zabezpieczenie sytuacji dziecka na czas trwania postępowania, które dopiero pozwoli na wydanie ostatecznego postanowienia na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego. Wymaga również podkreślenia, że w art. 579¹ Kodeksu postępowania cywilnego (inaczej niż w przypadku rozstrzygnięcia wydawanego na podstawie art. 12b ust. 3 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, na skutek wniesienia zażalenia na czynność odebrania dziecka) nie zostały określone kryteria wydawania przez sąd opiekuńczy postanowienia o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej lub o powrocie dziecka do rodziny. Należy w związku z tym uznać, że sąd powinien mieć na względzie przede wszystkim materialnoprawne przesłanki ingerencji we władzę rodzicielską, a więc zgodnie z art. 109 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego – stan zagrożenia dobra dziecka. W takim przypadku dziecko powinno zostać umieszczone w pieczy zastępczej nawet wtedy, gdy w ramach procedury odebrania popełnione zostały błędy formalne. Jedną z gwarancji prawidłowości przeprowadzenia odebrania dziecka jest również możliwość zaskarżenia tej czynności przez rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych, w drodze zażalenia składanego do sądu opiekuńczego. W tym celu pracownik socjalny lub funkcjonariusz Policji ma obowiązek

²³ J. Słyk, op. cit., s. 300.

²⁴ Artykuł 12a ust. 4 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

pouczenia na piśmie rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych dziecka o prawie do złożenia zażalenia (art. 12c ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie) oraz o sądzie właściwym do jego rozpatrzenia. Przedmiotem kontroli sądowej jest zasadność, legalność oraz prawidłowość dokonanego odebrania, przy czym o powrocie dziecka zadecydować może stwierdzenie bezzasadności oraz nielegalności tej czynności (art. 12b ust. 3 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie)²⁵.

²⁵ J. Słyk, op. cit., s. 276.

5. Badanie aktowe spraw opiekuńczych toczących się w związku z odebraniem dziecka na podstawie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

5.1. Metodologia badania

Badanie aktowe było realizowane w okresie od września 2022 roku do marca 2023 roku. W związku z tym do wszystkich sądów rejonowych w Polsce (318 jednostek) wystosowano odezwę z prośbą o nadesłanie akt spraw rozpoznanych w wyniku zastosowania procedury odebrania dziecka rodzicom przez pracownika socjalnego przewidzianej w art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz na skutek złożenia zażalenia przewidzianego w art. 12b ww. ustawy, prawomocnie zakończonych w 2022 roku. Przedmiotowe pismo zostało przesłane do sądów w trzech turach (3 września 2022 roku, 5 października 2022 roku i 9 listopada 2022 roku). Łącznie otrzymano 99 akt spraw z 56 sądów rejonowych. Z uwagi na to, że 19 spraw było w toku, analizie poddano 80 akt opiekuńczych.

Badanie aktowe prowadzone było przy wykorzystaniu zmodyfikowanego narzędzia badawczego w postaci kwestionariusza do badania akt sądowych opracowanego przez J. Słyka na potrzeby badania realizowanego w 2015 roku.

5.2. Sytuacja rodzinna i jej kontekst

Jednym z kluczowych celów badania było określenie, w jakiej sytuacji rodzinnej dochodziło do odebrania dziecka. Warto więc zwrócić uwagę na informacje dotyczące sytuacji dzieci objętych procedurą interwencyjną, a także ich rodzin pochodzenia – rodziców oraz rodzeństwa. Z uwagi na to, że część badanych spraw toczyła się w związku z odebraniem przez pracownika socjalnego więcej niż jednego dziecka, ich liczba znacznie przewyższa badaną próbę. We wszystkich zbadanych sprawach odebrano łącznie 142 dzieci.

Tabela 1. Liczba rodzeństwa

Liczba rodzeństwa	LP
0	25
1	23
2	44
3	29
4	2
5	13
6	6
Ogółem	142

Dzieci objęte procedurą interwencyjnego odebrania w zdecydowanej większości miały już rodzeństwo. Jedynie dwadzieścioro pięcioro zabezpieczonych interwencyjnie dzieci było jedynakami. Dwadzieścioro troje miało jedną siostrę lub brata, czterdzieścioro czworo miało dwoje rodzeństwa, a dwadzieścioro dziewięcioro – troje. Zdarzały się jednak przypadki jeszcze liczniejszego rodzeństwa (dwoje dzieci miało czworo rodzeństwa, trzynastcioro – pięcioro, a sześcioro – sześcioro). Trzeba jednak pamiętać, że należy tu odróżnić fakt posiadania rodzeństwa od jego ewentualnego wspólnego interwencyjnego odebrania. Takie sytuacje zostały odnotowane w badaniu, a wynikały z sytuacji rodzinnej (wychowywanie rodzeństwa przez drugiego rodzica będącego w nowym związku) lub okoliczności faktycznych (życie lub zdrowie rodzeństwa nie było zagrożone).

Tabela 2. Liczba rodzeństwa objętego postępowaniem

Liczba rodzeństwa objętego postępowaniem	LP
0	6
1	40
2	30
3	33
4	27
6	6
Ogółem	142

Czterdzieścioro dzieci miało jednak brata lub siostrę, które zostały zabezpieczone interwencyjnie w ramach tego samego postępowania. Trzydzieścioro miało dwoje rodzeństwa zabezpieczonego wspólnie z danym zabezpieczonym interwencyjnie dzieckiem, a trzydzieścioro troje – aż troje. Dwadzieścioro siedmioro dzieci, które zostały zabezpieczone interwencyjnie, miało czworo rodzeństwa zabezpieczonego interwencyjnie w ramach tego

samego postępowania. W badanych aktach analizowana była sprawa, w której sąd zabezpieczył łącznie sześcioro rodzeństwa (w toku postępowania urodziło się siódme dziecko).

Tabela 3. Liczba rodzeństwa nieobjętego postępowaniem

Liczba rodzeństwa nieobjętego postępowaniem	LP
brak	86
jedna siostra lub brat	25
dwoje rodzeństwa	20
troje rodzeństwa	7
czworo rodzeństwa	4
Ogółem	142

W badanych sprawach zdarzało się, że odebrane dziecko (lub dzieci) posiadało (lub posiadały) rodzeństwo nieobjęte postępowaniem. Dwadzieścioro pięcioro dzieci miało jednego brata lub siostrę nieobjętych procedurą, a dwadzieścioro – dwoje rodzeństwa. Siedmioro dzieci miało troje, a czworo – czworo rodzeństwa nieobjętego procedurą. Przyczyny nieobjęcia rodzeństwa procedurą były zróżnicowane. Zwykle było to przyrodnie rodzeństwo pozostające pod opieką drugiego rodzica, a także siostry i bracia już pełnoletni. Sporadycznie zdarzało się, że sytuacja zagrożenia życia i zdrowia nie dotyczyła rodzeństwa, ponieważ znajdowało się ono poza domem (w internacie, w odwiedzinach u krewnych). W badanych sprawach odnotowano sytuacje, w których rodzeństwo było już uprzednio umieszczone w pieczy zastępczej. Czworo dzieci objętych badaniem miało siostrę lub brata uprzednio w pieczy, kolejna czwórka poza rodziną miała już dwoje rodzeństwa w pieczy, a szóstka miała w pieczy siedmioro rodzeństwa. Aż 86 dzieci na 142, których sytuacja była badana w związku z analizą akt, miało rodzeństwo objęte procedurą interwencyjną.

Tabela 4. Wiek dzieci w chwili odebrania

Wiek	LP
poniżej roku	32
1-3	22
4-6	28
7-9	19
10-12	20
13-15	13
16-17	8
Ogółem	142

Jak wynika z badania, najczęściej interwencja pracownika socjalnego na podstawie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie dotyczyła najmłodszych dzieci – aż trzydzieścioro dwoje dzieci w chwili odebrania nie miało ukończonego roku, a kolejne dwadzieścia dwoje miało mniej niż 3 lata. Dwadzieścioro ośmioro dzieci miało od 4 do 6 lat, a dziewiętnaścioro od 7 do 9 lat. Wynika z tego, że ponad połowę dzieci objętych badaniem w chwili zabezpieczenia stanowiły dzieci nieobjęte jeszcze obowiązkiem szkolnym. Jest to ważny wniosek w kontekście wczesnego wykrywania nieprawidłowości występujących w środowisku rodzinnym. Charakterystyczne jest to, że kolejne – starsze grupy dzieci są coraz mniej liczne. Dzieci w wieku 10–12 lat zabezpieczono dwadzieścioro, a nastolatków w wieku 13–15 lat – trzynaścioro. Najmniej liczna była grupa najstarszych nastolatków, u progu pełnoletności (16–18) – tych było w badanej grupie jedynie ośmioro. Badanie wyraźnie pokazało, że na zagrożenia wynikające z zachowania czy zaniechania rodzica zdecydowanie częściej są narażone dzieci najmłodsze.

W badaniu zwrócono także uwagę na wiek rodziców w chwili odebrania dziecka.

Tabela 5. Wiek rodziców

Wiek w latach	matki	ojcowie
do 20 lat	1	1
21–30	26	11
31–40	30	25
41–50	18	18
51–60	2	7
61 i więcej	0	1
brak danych	3	17
Ogółem	80	80

Najliczniejszą grupę – zarówno gdy chodzi o matki, jak i o ojców – stanowili rodzice w średnim wieku, między ukończonym 31 a 40 rokiem życia (30 matek i 25 ojców). Zdecydowanie jednak matki były młodsze niż ojcowie – w grupie między 21 a 30 rokiem życia było 26 matek, a tylko 11 ojców. Z kolei w grupie rodziców powyżej 50 roku życia były dwie matki i ośmiu ojców. Warto też podkreślić, że w badanej grupie była tylko jedna matka i jeden ojciec, co potwierdza tezę postawioną w przedmiotowym badaniu przeprowadzonym przez J. Słyka w 2015 roku, iż nie występuje korelacja między wiekiem rodziców a stosowaniem przez nich przemocy. W szczególności, nie stwierdzono, aby rodzice w młodym wieku, a więc odznaczający się mniejszym doświadczeniem i odpowiedzialnością, stanowili wyróżniającą się pod względem liczebności grupę²⁶.

²⁶ Por. J. Słyk, op. cit., s. 282.

Tabela 6. Wykształcenie rodziców

Poziom wykształcenia	matki	ojcowie
podstawowe	16	13
gimnazjalne	8	6
zasadnicze zawodowe	15	33
średnie i policealne	20	6
licencjat	1	4
wyższe	6	15
nie wynika z akt	14	3
Ogółem	80	80

W badanej grupie odnotowano znaczącą przewagę rodziców legitymujących się wykształceniem podstawowym (16 matek i 13 ojców) oraz zasadniczym zawodowym (15 matek i 33 ojców). Rzadziej odnotowywano przypadki rodziców mających ukończone studia wyższe (zarówno I jak i II stopnia). Wykształcenie wyższe magisterskie posiadało sześć matek, choć aż piętnastu ojców, a studia ukończone na poziomie licencjatu miała jedna matka i czterech ojców. Jest to o tyle zastanawiające, że w badaniach J. Słyka z 2015 roku w grupie rodziców z wyższym wykształceniem odnotowywano tylko pojedyncze przypadki. Tak znaczny wzrost liczby rodziców z wyższym wykształceniem, którym odebrano interwencyjnie dzieci w latach 2021–2022, wydaje się nieprzypadkowy. Demaskuje on bowiem stereotyp, zgodnie z którym stosowanie przemocy łączono z brakiem wykształcenia osób ją stosujących.

Tabela 7. Zatrudnienie rodziców

Forma zatrudnienia	matki	ojcowie
umowa o pracę	8	31
umowa o dzieło/zlecenie	2	1
bezrobotna/y	52	17
inna sytuacja	12	17
nie wynika z akt	6	8
nie dotyczy	0	6
Ogółem	80	80

W badanej grupie rodziców odnotowano interesujące zależności dotyczące ich aktywności zawodowej. Jedynie 8 matek miało nawiązany stosunek pracy. W przypadku ojców liczba ta była czterokrotnie wyższa – w stosunku pracy pozostawało 31 ojców. Aż 52 matki i 17 ojców nie pracowało. Zwykle osoby bezrobotne nie miały także prawa do zasiłku. Pozostałe źródła dochodów rodziców, których dotyczyły analizowane akta, stanowiły umowy cywilnoprawne, świadczenia emerytalno-rentowe lub dochody pochodzące z pracy w szarej strefie. Badane

rodziny cechowała nieporadność ekonomiczna, czego skutkiem były trudności z zapewnieniem środków utrzymania rodziny. Wniosek ten jest zbieżny z wnioskiem sformułowanym przez J. Słyka w 2015 roku²⁷.

Warto też dodać, że w badaniu podjęto próbę określenia sytuacji ekonomicznej rodziny, w której doszło do odebrania dziecka. Ustalenia te były przybliżone, bo opierały się głównie na danych pochodzących z wywiadów środowiskowych. Akta sądowe nie zawierały bowiem dokumentów pozwalających na szczegółowe określenie wysokości dochodów rodziny. W związku z tym w zakresie oceny posłużono się czterostopniową skalą (sytuacja ekonomiczna bardzo dobra – dobra – trudna – bardzo trudna), którą odnoszono przede wszystkim do możliwości zapewnienia potrzeb rodziny.

Tabela 8. Sytuacja finansowa rodziny

Sytuacja finansowa rodziny	LP
bardzo dobra	7
dobra	20
trudna	50
bardzo trudna	3
Ogółem	80

Uzyskane wyniki, podobnie jak w badaniu J. Słyka z 2015 roku, są dość jednoznaczne. W badanej próbie dominowały rodziny, które miały poważne problemy ekonomiczne, związane z zapewnieniem podstawowych potrzeb. Odnotowano aż 50 spraw, w których sytuacja rodziny była trudna. W 20 była dobra, a jedynie w 7 – bardzo dobra. Jednocześnie z akt sprawy wynikało, że tylko w 23 sprawach, których akta podlegały analizie, rodziny nie były objęte wsparciem socjalnym.

W toku prowadzonej analizy sprawdzano także relacje między jej członkami, zarówno w warstwie prawnej (stan cywilny rodziców), jak i faktycznej (wspólne zamieszkiwanie).

Tabela 9. Stan cywilny rodziców

Stan cywilny rodziców	LP
rodzice byli małżeństwem	26
rodzice byli w separacji	1
rodzice byli rozwiedzeni	4
rodzice nigdy nie byli małżeństwem	41
ojcostwa nie ustalono	2
ojciec zmarł	5

²⁷ Ibidem, s. 284.

Stan cywilny rodziców	LP
matka zmarła	1
nie wynika z akt	0
Ogółem	80

W największej liczbie spraw rodzice w chwili odebrania dziecka, jak również w przeszłości, nie pozostawali w związku małżeńskim (41 postępowań), co jest zbieżne z ustaleniami J. Słyka z 2015 roku²⁸. Rozwód rodziców miał miejsce w czterech rodzinach objętych badaniem. W 26 przypadkach rodzice byli małżeństwem. W odniesieniu do sześciu spraw jedno z rodziców nie żyło, w dwóch sprawach – ojcostwo nie zostało ustalone. Jeśli chodzi o wspólne zamieszkiwanie to w 43 analizowanych sprawach rodzice pozostawali we wspólnym pożyciu, w 36 – nie. Trzeba przy tym zaznaczyć, że mimo wspólnego zamieszkiwania, między rodzicami mógł występować daleko idący rozkład więzi rodzinnych. W toku kilku spraw dotyczących interwencyjnego odebrania dziecka toczyły się równoległe postępowania rozwodowe, rodzice wchodzili w kolejne związki partnerskie, zdarzało się też, iż decydowali się związać ze sobą ponownie.

Tabela 10. Władza rodzicielska rodziców

Władza rodzicielska	matki	ojcowie
pełna	45	41
pozbawiona	2	5
zawieszona	0	0
ograniczona	33	25
nie dotyczy	0	5
nie wynika z akt	0	4
Ogółem	80	80

Zarówno w przypadku matek, jak i ojców w około połowie badanych spraw ustalono, że przysługiwała im pełna władza rodzicielska w chwili wszczęcia postępowania (45 – matki, 41 – ojcowie). Różne formy ograniczenia władzy rodzicielskiej zostały natomiast zastosowane w stosunku do 33 matek oraz 25 ojców. Najczęściej stosowanym sposobem ograniczenia władzy rodzicielskiej było ustanowienie nadzoru kuratora sądowego nad jej wykonywaniem. Sporadycznie odnotowano przypadki pozbawienia władzy rodzicielskiej (dwie matki i pięciu ojców). Badanie dowiodło, że odebranie dziecka następuje bardzo często w przypadkach rodzin, w których wcześniej występowały już problemy związane z wykonywaniem przez rodziców obowiązków wobec dzieci. Odebranie dziecka jest często konsekwencją tych problemów. Wnioski te są zbieżne z wnioskami płynącymi z analizy J. Słyka z 2015 roku²⁹.

²⁸ Ibidem, s. 286.

²⁹ Ibidem, s. 288.

Jak wynikało z analizowanych akt opiekuńczych, sąd już wcześniej ingerował we władzę rodzicielską rodziców także w odniesieniu do pozostałych dzieci. Odnotowano zatem wcześniejsze ograniczenie władzy rodzicielskiej rodziców w 13 sprawach, w 4 stwierdzono jej pozbawienie, a w 2 – zawieszenie władzy. W ramach analizy akt opiekuńczych podjęto także próbę określenia przyczyn wcześniejszej interwencji sądu w zakresie władzy rodzicielskiej.

Tabela 11. Przyczyna wcześniejszej interwencji sądu wobec rodziców

Przyczyna interwencji	matki	ojcowie
zaniedbywanie dziecka	20	7
nadużywanie władzy rodzicielskiej	10	12
inne przyczyny	7	8
nie dotyczy	41	46
nie wynika z akt	2	7
Ogółem	80	80

Ustalenia dokonane podczas analizy akt opiekuńczych, składające się na obraz rodziny dotkniętej problemem przemocy, w której doszło już do interwencji sądu, są jednoznaczne. Zdecydowanie najczęściej zdiagnozowanym problemem, który spowodował tę ingerencję, było zaniedbywanie dziecka, mające swoją przyczynę w nadużywaniu alkoholu przez rodziców. Sytuację taką odnotowano w przypadku 20 matek i 7 ojców. Jeśli zaś chodzi o nadużywanie władzy rodzicielskiej, to problem ten zidentyfikowano w odniesieniu do 12 ojców i 10 matek. Inną przyczyną była niezaradność opiekuńczo-wychowawcza – problem ten dotyczył 7 matek i 8 ojców.

Istotnym elementem badania było określenie stanu faktycznego w zakresie wykonywania władzy rodzicielskiej przez rodziców w okresie bezpośrednio poprzedzającym odebranie dziecka. Ustalono m.in., z którym z rodziców dziecko zamieszkiwało w chwili odebrania (miejsce faktycznego pobytu dziecka).

Tabela 12. Miejsce zamieszkania dziecka w chwili odebrania

Z kim zamieszkiwało dziecko w chwili odebrania?	LP
z obojgiem rodziców	43
z matką	22
z ojcem	1
z innymi osobami	1
z obojgiem rodziców oraz z innymi osobami	1
z matką oraz z innymi osobami	11
nie wynika z akt	1
Ogółem	80

W 43 badanych sprawach dziecko zamieszkiwało z obojgiem rodziców w chwili odebrania. W 22 sprawach odebranie następowało w sytuacji zamieszkania dziecka z matką, a w kolejnych 11 – zamieszkania dziecka z matką i inną osobą (w zdecydowanej większości byli to nowi partnerzy matek, rzadziej babki macierzyste).

W badaniu podjęto również próbę określenia sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej przez rodziców w okresie bezpośrednio poprzedzającym odebranie dziecka przez pracownika socjalnego.

Tabela 13. Stan faktyczny w zakresie wykonywania władzy rodzicielskiej przez rodziców

Stan faktyczny	matki	ojcowie
zaniedbywanie obowiązków – brak zainteresowania dzieckiem	10	20
nadużywanie władzy rodzicielskiej – przemoc fizyczna	11	12
nadużywanie władzy rodzicielskiej – przemoc psychiczna	3	1
alkoholizm	39	28
narkomania	1	2
bezdumność	0	1
niezaradność opiekuńczo-wychowawcza	2	3
choroba psychiczna	2	1
zgodny ze stanem prawnym	12	17
rodzic odbywa karę pozbawienia wolności	0	1
Ogółem	80	80

Uzyskane wyniki wskazują, że najczęściej występującym problemem rodziców w zakresie wykonywania przez nich władzy rodzicielskiej były konsekwencje nadużywania alkoholu. Problem ten odnotowano w odniesieniu do 39 matek i 28 ojców. Kolejnym istotnym problemem był brak zainteresowania dzieckiem, co zwykle było konsekwencją uzależnienia, niezaradności opiekuńczo-wychowawczej czy braku kompetencji rodzicielskich. Taki stan faktyczny odnotowano w odniesieniu do 10 matek i 20 ojców. Trzeba także zwrócić uwagę na problem stosowania przemocy fizycznej – wskazano na niego w odniesieniu do 11 matek i 12 ojców. Warto też zwrócić uwagę na inne problemy dotyczące rodziców dziecka.

Tabela 14. Problemy dotyczące rodziców³⁰

Rodzaj problemu	matki	ojcowie
alkoholizm	54	36
narkomania	16	4
stosowanie przemocy fizycznej	14	18
stosowanie przemocy psychicznej	1	0
choroba psychiczna	2	1
niezaradność opiekuńczo-wychowawcza	5	2
karalność	9	19
nie wynika z akt	2	8
nie dotyczy, brak problemów	8	23

Jak już zasygnalizowano, kluczowym problemem rodziców, którym odebrano dzieci w trybie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, był alkoholizm (54 matki i 36 ojców). Zastanawiający jest tu wyższy udział matek niż ojców w kategorii. Z akt wynikało, że kobiety często są osobami współuzależnionymi i o ile mężczyznom udawało się ograniczyć spożycie, o tyle one były bardziej podatne na powrót do nałogu, szczególnie w sytuacjach stresogennych. Wreszcie, to one zdecydowanie częściej sprawowały bezpośrednią opiekę nad dziećmi, i jeśli spożywały alkohol, to pod jego wpływem zajmowały się potomstwem. W badanej próbie odnotowano także dużo wskazań w zakresie uzależnienia od innych substancji psychoaktywnych w odniesieniu do matek (16). Zwykle miało to związek z występowaniem u kobiet uzależnienia krzyżowego³¹. Kolejnym problemem, który odnotowano z wysokim wskazaniem, było stosowanie przemocy fizycznej (14 matek i 18 ojców). Należy też zauważyć występowanie w biografiach wielu rodziców problemu karalności i popadania w konflikty z prawem – dotyczyło to aż 19 ojców i 9 matek (w aktach wskazywano takie kategorie czynów karalnych, jak: sprowadzenie katastrofy komunikacyjnej, jazda w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, kradzieże, pobicia, znęcanie, udział w zorganizowanej grupie przestępczej, zabójstwo, handel narkotykami). Kończąc ten wątek, trzeba podkreślić, że wymienione problemy często współwystępowały ze sobą – osoby uzależnione były jednocześnie osobami stosującymi przemoc i z doświadczeniem przebywania w zakładzie karnym.

W kontekście odebrania dziecka i stosowania przemocy wobec niego istotne jest wskazanie, czy w rodzinie stosowana była przemoc i czy zjawisko to było wcześniej zidentyfikowane przez służby społeczne.

³⁰ Pytanie wielokrotnego wyboru – liczba odpowiedzi nie sumuje się do 80.

³¹ Uzależnienie krzyżowe to termin stosowany do opisywania zdolności jednej substancji do wytłumienia objawów zespołu abstynencyjnego, wywołanego odstawieniem innej substancji, i podtrzymującej stan uzależnienia fizycznego.

Tabela 15. Wszczęcie procedury Niebieskiej karty w rodzinie

Niebieska karta	LP
w związku z przemocą matki	7
w związku z przemocą ojca	10
w związku z przemocą obojga	9
nie	50
nie wynika z akt	2
tak, w związku z przemocą innej osoby	2
Ogółem	80

Otóż, choć w rodzinach doszło finalnie do interwencyjnego odebrania dziecka w związku ze stosowaną przemocą, to procedura Niebieskiej karty została wcześniej wszczęta jedynie w 26 badanych sprawach. Wątpliwość może budzić wiarygodności tych danych. W rzeczywistości liczba ta mogła być wyższa, ponieważ badane akta nie musiały zawierać informacji na ten temat, a samo założenie tzw. Niebieskiej karty nie zawsze jest potwierdzeniem rzeczywistego problemu stosowania przemocy przez członka rodziny. Niemniej jednak budzi to zdziwienie, ponieważ rodziny już wcześniej pozostawały w kręgu zainteresowania służb społecznych, a niejednokrotnie władza rodzicielska rodziców była już ograniczona.

5.3. Przebieg postępowania

Jak już wspomniano, sekwencja czynności i zdarzeń w zakresie interwencyjnego odebrania przebiega w następujący sposób. Pracownik socjalny, który dokonał interwencyjnego odebrania dziecka, ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego, nie później niż w ciągu 24 godzin, o odebraniu dziecka z rodziny i umieszczeniu go u niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej³². Zgodnie z art. 579¹ k.p.c., sąd opiekuńczy niezwłocznie wszczyna postępowanie opiekuńcze, a ponadto, po wysłuchaniu pracownika socjalnego, niezwłocznie, jednak nie później niż w ciągu 24 godzin, wydaje orzeczenie o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej albo orzeczenie o powrocie dziecka do rodziny. Orzeczenie sądu opiekuńczego wydane w reakcji na odebranie dziecka przez pracownika socjalnego ma na celu zabezpieczenie sytuacji dziecka na czas trwania postępowania, które dopiero pozwoli na wydanie ostatecznego postanowienia na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego.

Warto zwrócić zatem uwagę na to, jak w badanych sprawach kształtowała się terminowość od zawiadomienia do wszczęcia postępowania przez sąd opiekuńczy.

³² Artykuł 12a ust. 4 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Tabela 16. Upływ czasu od zawiadomienia do wszczęcia postępowania

Liczba dni	LP
-98	1
-40	1
-9	1
0	47
1	17
2	3
3	2
4	2
5	1
6	1
7	1
11	1
27	1
152	1
Ogółem	80

Aż w 47 sprawach sąd opiekuńczy wszczął postępowanie tego samego dnia, w którym wpłynęło zawiadomienie. W kolejnych 17 sprawach stało się to w terminie 24 godzin od zawiadomienia. Oznacza to, że w 64 na 80 badanych spraw termin wskazany w art. 579¹ k.p.c. został dochowany. W 13 sprawach termin ten został przekroczony, przy czym w jednej postępowanie wszczęto dopiero po upływie 152 dni. Z kolei w 3 sprawach postępowanie opiekuńcze zostało wszczęte wcześniej (98 dni, 40 dni i 9 dni) z uwagi na zgłoszenia dotyczące nieprawidłowości w środowisku rodzinnym. Zanim jednak sąd rozstrzygnął sprawę, doszło do interwencyjnego odebrania dziecka. W jednej z tych spraw postępowanie wszczęto 40 dni przed odebraniem z uwagi na pojawiające się na ciele dziecka zasinienia. Rodzina została objęta nadzorem kuratora rodzinnego. Po trzecim incydencie niespełna dwumiesięczna dziewczynka została umieszczona w niezawodowej rodzinie zastępczej. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia dziewczynka wróciła do rodziców, jednak ich władza rodzicielska została ograniczona poprzez nadzór kuratora. Z kolei w sprawie, w której postępowanie wszczęto 98 dni przed interwencyjnym odebraniem trójki rodzeństwa, przyczyną objęcia rodziny nadzorem kuratora było uzależnienie rodziców od amfetaminy. W chwili odebrania dzieci w wieku 2, 3 i 6 lat znajdowały się pod opieką matki będącej pod wpływem amfetaminy. Dzieci zostały umieszczone w rodzinnym domu dziecka i tam pozostały w wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia postępowania.

Warto podkreślić, że w odniesieniu do 26 interwencji postępowanie było wszczęte bez związku z odebraniem dziecka – oznacza to, że wobec rodziny już wcześniej podjęto

postępowanie opiekuńcze. W odniesieniu do 44 spraw postępowanie było wszczęte na skutek zawiadomienia o odebraniu dziecka.

Tabela 17. Upływ czasu od zawiadomienia do wydania postanowienia o umieszczeniu

Liczba dni	LP
tego samego dnia	28
nazajutrz	20
2-7	17
8-14	3
15-30	5
powyżej miesiąca	7
Ogółem	80

Sąd opiekuńczy wydaje postanowienie o umieszczeniu dziecka poza rodziną niezwłocznie, jednak nie później niż w ciągu 24 godzin. W 28 sprawach postanowienie to zostało wydane tego samego dnia, w 20 sprawach – w ciągu 24 godzin. Oznacza to, że w 48 z 80 spraw termin ustawowy został dochowany. W 17 sprawach postanowienie zastało wydane w terminie od 2 do 7 dni od zawiadomienia sądu, a w 7 sprawach sąd potrzebował więcej niż miesiąc, by takie postanowienie wydać.

Tabela 18. Upływ czasu od zawiadomienia o odebraniu do prawomocnego zakończenia postępowania

Liczba dni/ miesięcy	LP
do 30 dni	10
powyżej 1 miesiąca do 3 miesięcy	31
powyżej 3 miesięcy do 6 miesięcy	18
powyżej 6 miesięcy do 12 miesięcy	13
powyżej 12 miesięcy do 18 miesięcy	7
powyżej 18 miesięcy	1
Ogółem	80

Bardzo interesujący jest także wątek dotyczący upływu czasu od zawiadomienia o odebraniu do prawomocnego zakończenia postępowania. W 10 sprawach sąd przeprowadził postępowanie i wydał prawomocne postanowienie w ciągu miesiąca od zawiadomienia. W 31 sprawach zrobił to w terminie od 1 do 3 miesięcy. W kolejnych 18 sprawach trwało to do pół roku, a w 13 miesiącach do roku. W jednej sprawie postępowanie opiekuńcze trwało powyżej 18 miesięcy. Z akt tej sprawy wynikało, że w trybie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zabezpieczono sześcioro rodzeństwa w wieku: 1, 3, 5, 10, 11 i 15 lat. W toku postępowania urodziło się siódme z rodzeństwa, w stosunku do którego

rodzice zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej zaraz po jego urodzeniu. Trudnością było znalezienie dla wszystkich dzieci formy pieczy zastępczej, która pozwoliłaby na ich wspólne wychowywanie. Nie było to możliwe mimo starań organizatora pieczy zastępczej. Ostatecznie, czworo dzieci trafiło do zawodowej rodziny zastępczej, a troje rodzeństwa do placówki opiekuńczo-wychowawczej.

Tabela 19. Osoba dopuszczająca się działań stanowiących przyczynę odebrania dziecka

Sprawca	LP
matka	33
ojciec	6
oboje rodzice	38
matka i inna osoba	3
Ogółem	80

Jak wynikało z akt opiekuńczych, osobami stosującymi przemoc wobec dziecka w 38 sprawach byli oboje rodzice, w 33 – matka, a w 6 – ojciec. W 3 sprawach wyodrębniono kategorię „matka i inna osoba” – inną osobą był partner matki niebędący ojcem dziecka.

Tabela 20. Okoliczności odebrania dziecka

Okoliczności odebrania dziecka	LP
Stosowanie przemocy fizycznej	15
Zaniedbywanie wynikające z nadużywania alkoholu	49
Zaniedbywanie wynikające z nadużywania narkotyków	5
Zaniedbywanie wynikające z innych przyczyn	3
Inna sytuacja	8
Ogółem	80

Okoliczności odebrania dzieci opisane w aktach opiekuńczych, które poddano analizie, są zbieżne z ustaleniami dotyczącymi problemów, z jakimi borykali się rodzice dzieci. W 49 przypadkach przyczyną było zaniedbywanie wynikające z nadużywania alkoholu, w 15 – stosowanie przemocy fizycznej. Do innych sytuacji zaliczono m.in. sprawę 15-letniej dziewczynki, która oskarżyła rodziców o znęcanie, co, jak się okazało w toku sprawy, nie było prawdą, ale próbą odwetu na rodzicach za stawianie granic i nakładanie obowiązków. W innej sytuacji babcia macierzysta powiadomiła służby społeczne o tym, że córka zażywa substancje psychoaktywne. To także nie było prawdą. W kolejnej sprawie 11-letnia dziewczynka poinformowała szkolnego pedagoga, że jest ofiarą przemocy – jak się okazało, chciała zostać umieszczona w placówce opiekuńczo-wychowawczej, ponieważ rówieśnicy przekonywali ją, że „tam jest fajnie”. W jeszcze innej sprawie odebranie dotyczyło małoletniego chłopca,

który w związku z okolicznościami wojennymi przyjechał do Polski pod opieką matki. Matka opiekowała się dzieckiem pod wpływem alkoholu w chwili odebrania, ale była to sytuacja incydentalna. Ustalono, że w związku z odebraniem interwencyjnym czynnikiem decydującym o odebraniu dziecka było zaniedbywanie dziecka (w 54 sprawach), w 17 zaś – stosowanie przemocy fizycznej.

Należy podkreślić, że w odniesieniu do 65 spraw ustalono, iż w świetle danych zawartych w aktach, okoliczności, które bezpośrednio zdecydowały o odebraniu dziecka, zagrażały jego zdrowiu, w 11 – życiu, a w 5 – nie były zagrażające. Warto zwrócić uwagę na okoliczności faktyczne w sprawach, w których uznano, że bezpośrednio zagrażały one życiu dzieci. W jednej ze spraw dzieci w wieku 6, 7 i 13 lat zabezpieczono w trakcie libacji alkoholowej. U młodszego rodzeństwa ujawniono obrażenia wynikające ze stosowania przemocy fizycznej (zasinienia i otarcia opisane w obdukcji lekarskiej). W kolejnej sprawie matka (osoba uzależniona od alkoholu i trudniąca się nierządem) stosowała przemoc fizyczną wobec 10-letniej dziewczynki. W jeszcze innej sprawie, 6-letnie bliźnięta odebrano nietrzeźwej matce z uwagi na to, że nie sprawowała nad nimi należytej opieki, a dom znajdował się w bezpośrednim sąsiedztwie stawów rybnych. W innej sprawie zabezpieczono czterech chłopców w wieku 5, 11, 12, 13 – w tej sprawie partner matki, który był ojcem biologicznym trzech młodszych braci, znęcał się nad najstarszym chłopcem – dzieckiem biologicznym partnerki. Sytuacją bezpośrednio zagrażającą życiu było przyłożenie noża do szyi chłopca w czasie awantury i formułowanie pod jego adresem gróźb. Pozostałe dzieci zabezpieczono ze środowiska z uwagi na te okoliczności, a także na alkoholizm i niezaradność rodziców. W innej sprawie interwencyjnie odebrano 5-miesięczną dziewczynkę, której chorująca psychicznie matka w napadzie psychotycznym pobiła swoją matkę (babkę macierzystą dziewczynki), łamiąc jej rękę. Jedna ze spraw dotyczyła zabezpieczenia dwóch dziewczynek pochodzenia ukraińskiego w wieku 2 i 4 lata, które przebywały pod opieką rodziców będących pod wpływem substancji psychoaktywnych i alkoholu (matka była pod wpływem amfetaminy i benzodiazepin, ojciec – pod wpływem alkoholu).

Tabela 21. Osoba dokonująca odebrania dziecka

Osoba dokonująca odebrania dziecka	LP
pracownik socjalny	76
inna osoba	1
pracownik socjalny wraz z inną osobą	3
Ogółem	80

Jak wynika z badanych akt, w 76 sprawach odebrania dziecka w trybie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie dokonał pracownik socjalny, w trzech sprawach

zaznaczono aktywny udział w czynnościach asystenta lub kuratora. W jednej sprawie dziecko odebrał funkcjonariusz Policji.

W odniesieniu do 79 spraw w odebraniu dziecka uczestniczył funkcjonariusz Policji. Warto dodać, że funkcjonariusz nie uczestniczył w sprawie odebrania 16-latki, która poinformowała pedagoga szkolnego, że rodzice (ojciec – funkcjonariusz Policji) stosują wobec niej przemoc. Nastolatka została odebrana przez służby bezpośrednio ze szkoły. W sprawie tej zarzuty formułowane wobec rodziców okazały się bezpodstawne, a badanie OZSS ujawniło niską dojrzałość emocjonalną dziewczynki oraz skłonność do manipulacji.

W odniesieniu do 61 spraw w aktach znajdowała się notatka sporządzona przez funkcjonariusza. Notatki te co do zasady zawierały informacje zbliżone do tych, które znajdowały się w zawiadomieniu o odebraniu przesłanym przez ośrodek pomocy społecznej do sądu. W odniesieniu do 3 spraw notatki z interwencji nie załączono do akt sprawy, w 3 kolejnych z akt nie wynikało, czy taka notatka w ogóle została sporządzona. W odniesieniu do 13 interwencji nie została ona sporządzona. W 76 sprawach w odebraniu dziecka uczestniczył lekarz, w dwóch – ratownik medyczny, a w kolejnych dwóch – pielęgniarka.

W 78 aktach znajdowało się zawiadomienie o odebraniu. W 66 przypadkach o odebraniu dziecka sąd został poinformowany przez właściwy ośrodek pomocy społecznej, a w 9 – przez pracownika socjalnego, który przeprowadził tę czynność. W dwóch sytuacjach sąd został zawiadomiony przez Policję. W odniesieniu do 52 spraw sąd nie wysłuchał pracownika socjalnego, który odebrał dziecko. Zrobił to jednak w odniesieniu do 21 spraw przed wydaniem postanowienia zabezpieczającego, a w odniesieniu do 7 – po wydaniu tego postanowienia.

Tabela 22. Forma pieczy, w której umieszczono małoletniego

Forma pieczy	LP
rodzina zastępcza	36
placówka opiekuńczo-wychowawcza	19
inna niezamieszkująca wspólnie osoba najbliższa	24
szpital	1
Ogółem	80

W 36 sprawach odebrane dziecko zostało umieszczone w rodzinie zastępczej, w 19 – w placówce opiekuńczo-wychowawczej, zaś w 24 – u innej niezamieszkującej osoby najbliższej (babka, rodzeństwo jednego z rodziców, pełnoletnie rodzeństwo). W 72 sprawach sąd opiekuńczy zareagował zgodnie z treścią art. 579¹ par. 2 KPC, przy czym w 14 sprawach, wydając postanowienie, zmienił miejsce pobytu dziecka. W pozostałych sprawach dzieci wróciły pod opiekę matki lub obojga rodziców.

Zażalenie na odebranie dziecka złożono jedynie w odniesieniu do 14 spraw. W 66 – zażalenia nie złożono.

Jeśli chodzi o udział rodziców w postępowaniu, to w odniesieniu do 19 spraw w postępowaniu udział wzięła jedynie matka, w 5 – tylko ojciec, w 45 – oboje rodzice, natomiast w aż 11 – żadne z nich. Rodzice zgłaszali wnioski dowodowe (38 spraw), uczestniczyli w rozprawie (12 spraw) i wnosili pisma procesowe (2 sprawy). W odniesieniu do 67 spraw rodzice nie byli reprezentowani przez pełnomocnika, w 2 sprawach ze wsparcia pełnomocnika skorzystała matka, w 3 – ojciec, a w 8 – oboje rodzice.

Rodzice, których dzieci odebrano w trybie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, zazwyczaj wnosili o odzyskanie dzieci (62 sprawy), w odniesieniu do dziewięciu spraw ustalono, że rodzice zaakceptowali odebranie, w siedmiu zaś nie wzięli udziału w postępowaniu.

Tabela 23. Reakcja rodziców na odebranie dziecka

Reakcja rodziców na odebranie dziecka	LP
Podjęli terapię odwykową	26
Podjęli inną terapię	5
Zobowiązali się do podjęcia swoich obowiązków	23
Zachowali się biernie	23
Inna sytuacja	3
Ogółem	80

Warto też zwrócić uwagę na to, jakie działania podejmowali rodzice w toku prowadzonego postępowania, aby odzyskać dzieci. W 26 sprawach odnotowano, że rodzic (lub rodzice) podjęli terapię odwykową, w 23 – zobowiązali się do podjęcia swoich obowiązków (co zwykle wynikało z wcześniejszego zaniedbywania obowiązków opiekuńczych i wychowawczych wobec dzieci). Niemniej jednak podkreślenia wymaga to, że w 23 sprawach rodzice zachowali się biernie.

Sąd przeprowadził wysłuchanie łącznie piątki dzieci w odniesieniu do czterech spraw. Dwoje z nich zadeklarowało chęć pozostania w pieczy, a troje – powrót do rodziców.

Tabela 24. Liczba posiedzeń jawnych w toku postępowania opiekuńczego

Liczba posiedzeń jawnych	LP
1 posiedzenie	36
2 posiedzenia	22
3 posiedzenia	16
4 posiedzenia	3
5 posiedzeń	2
6 posiedzeń	1
Ogółem	80

W większości spraw sąd podejmował postanowienie kończące postępowanie po przeprowadzeniu jednej (36) lub dwóch (22) rozpraw. W 16 sprawach przeprowadzono trzy rozprawy. Aż sześć posiedzeń sąd odbył w związku ze wspomnianą już sprawą dotyczącą sześciorga rodzeństwa.

Tabela 25. Rozstrzygnięcie sądu kończące postępowanie

Rozstrzygnięcie sądu kończące postępowanie	LP
Ograniczenie władzy rodzicielskiej i umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej	23
Ograniczenie władzy rodzicielskiej poprzez nadzór kuratora	33
Zarządzenie powrotu dziecka do rodziców bez ograniczenia władzy rodzicielskiej	6
Pozbawienie władzy rodzicielskiej	10
Zawieszenie władzy rodzicielskiej	1
Inne	7
Ogółem	80

Kluczowe dla oceny zasadności interwencyjnego odbierania dzieci jest rozstrzygnięcie sądu opiekuńczego w prowadzonych postępowaniach. W 23 sprawach sąd w wyniku przeprowadzonego postępowania ograniczył władzę rodzicielską i umieścił dziecko/dzieci w pieczy zastępczej. Co istotne, w kolejnych 33 sprawach władza rodzicielska została ograniczona poprzez nadzór kuratora. W 10 sprawach sąd zdecydował o pozbawieniu władzy rodzicielskiej, w jednej – o jej zawieszeniu. Jedynie w 6 sprawach postanowienie zakończyło się wydaniem zarządzenia o powrocie dziecka do rodziców bez ograniczenia władzy rodzicielskiej. Do rozstrzygnięć „inne” zaliczono m.in. umorzenie postępowania z uwagi na powrót matki – obywatelki Ukrainy wraz z dzieckiem na Ukrainę.

W 31 sprawach dziecko (lub dzieci) umieszczone było w formach pieczy zastępczej typu rodzinnego, tylko w 6 sprawach dzieci trafiły do placówki opiekuńczo-wychowawczej. W odniesieniu do 19 spraw dziecko (dzieci) zostało umieszczone w innym podmiocie niż w chwili odebrania. W 28 sprawach pozostało w tym samym. Do rozdzielenia rodzeństwa doszło w 4 sprawach, w 17 – rodzeństwa umieszczano w tej samej formie pieczy zastępczej.

6. Studium przypadków

Poniżej omówiono niektóre przypadki odebrania dziecka przez pracownika socjalnego, które zrekonstruowano na podstawie akt opiekuńczych. Ich wybór wynikał ze specyfiki problemów, ujawnionych w toku przeprowadzanych czynności. Sprawy te nie stanowią reprezentatywnej próby.

Przypadek 1

Małoletni: chłopiec (rok i 4 miesiące)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej (babcia macierzysta), zawieszenie władzy rodzicielskiej ojcu

Rodzice dziecka nie byli małżeństwem. W aktach sprawy odnotowano liczne problemy dotyczące ojca: alkoholizm, narkomania, stosowanie przemocy fizycznej i karalność. Ojciec korzystał z przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności. Skontaktował się z pracownikiem socjalnym, że partnerka – matka chłopca nagle zmarła. Służby po przybyciu na miejsce stwierdziły zgon kobiety. Ojciec dziecka był nietrzeźwy. Dziecko zostało umieszczone interwencyjnie w pogotowiu rodzinnym. Ojciec wnosił o odzyskanie syna. Jednocześnie nie podejmował żadnych działań wskazujących na zmianę modelu życia – zachowywał się biernie. Dziecko nie było z nim związane. Babcia macierzysta wystąpiła z wnioskiem o ustanowienie jej rodziną zastępczą, na co początkowo ojciec nie wyrażał zgody, mimo że babcia gwarantowała dobre warunki opiekuńcze, a chłopiec był z nią związany. Ostatecznie chłopca umieszczono w rodzinie zastępczej spokrewnionej – u babci macierzystej.

Niewątpliwie w opisanym przypadku dobro dziecka było zagrożone. Odebranie należy ocenić jako zasadne. Małe dziecko przebywało pod opieką nietrzeźwego ojca. Ponadto wydarzyła się sytuacja krytyczna (nagła śmierć matki) wymagająca interwencji służ społecznych, a następnie sądu opiekuńczego.

Przypadek 2

Małoletni: chłopiec (3-tygodniowy noworodek), chłopiec (rok i 2 miesiące), dziewczynka (8 lat), dziewczynka (9 lat)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: ograniczenie władzy rodzicielskiej i umieszczenie dzieci w pieczy zastępczej (zawodowa rodzina zastępcza)

Rodzice dzieci byli małżeństwem (oboje bezrobotni). Postępowanie zabezpieczające objęło czworo rodzeństwa. Na podstawie analizy akt w stosunku do obojga rodziców stwierdzono niezaradność opiekuńczo-wychowawczą, alkoholizm oraz stosowanie przemocy fizycznej. W rodzinie realizowana była procedura Niebieskiej karty w związku z przemocą rodziców wobec dzieci. Mąż stosował też przemoc wobec żony. Dzieci zostały zabezpieczone przez pracownika socjalnego na skutek anonimowego zgłoszenia, że rodzice nadużywają alkoholu, sprawując opiekę nad czworgiem małych dzieci, w tym nad noworodkiem. Dwóch młodszych chłopców umieszczono interwencyjnie w pogotowiu rodzinnym, dziewczynki trafiły pod opiekę babci ojczystej. Oboje rodzice zaakceptowali odebranie dzieci. Jak wynika z akt, rodzice nie identyfikowali się z problemami. U rocznego chłopca stwierdzono chorobę sierocą. Dzieci były zaniedbane zdrowotnie, niediagnozowane i nieleczone. Starsze dzieci opiekowały się młodszymi i z tego powodu często nie uczęszczały do szkoły. Matka trafiła do specjalistycznego ośrodka dla ofiar przemocy. Ojciec zamieszkał w altanie na terenie ogródków działkowych. Rodzice nie interesowali się dziećmi w toku postępowania. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia dzieci zostały umieszczone w zawodowej rodzinie zastępczej, a władza rodzicielska rodziców została ograniczona.

Odebranie należy ocenić jako zasadne. Dzieci zabezpieczono w sytuacji zagrożenia zdrowia, a w odniesieniu do najmłodszego – życia. W mojej ocenie istniały przesłanki do pozbawienia rodziców władzy rodzicielskiej, a nie tylko do jej ograniczenia.

Przypadek 3

Małoletni: chłopiec (5 miesięcy)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: ograniczenie władzy rodzicielskiej poprzez nadzór kuratora

Rodzice chłopca byli małżeństwem. Matka była osobą bezrobotną, ojciec był zatrudniony jako pomocnik elektryka. Chłopiec miał dwie siostry, które przebywały w placówce typu rodzinnego. Władza rodzicielska rodziców w stosunku do małego chłopca była pełna, w stosunku do jego siostr – ograniczona. Na podstawie analizy akt w stosunku do obojga rodziców stwierdzono alkoholizm, a w stosunku do matki także skłonność do przemocy (rodzina nie była objęta procedurą Niebieskiej karty). Czynnikiem decydującym o odebraniu dziecka

było jego zaniedbanie wynikające z nadużywania alkoholu. W dniu, w którym odebrano dziecko interwencyjnie, w środowisku był trzykrotnie asystent oraz policja – w trakcie libacji alkoholowej doszło do awantury między rodzicami. Dziecko zabrał funkcjonariusz Policji bez wiedzy pracownika socjalnego i umieścił je u znajomej rodziny. Sąd został poinformowany o odebraniu dziecka jednocześnie przez Policję i ośrodek pomocy społecznej. Sąd umieścił chłopca w placówce typu rodzinnego, w której przebywały jego siostry. Rodzice podjęli terapię odwykową i wnosili o odzyskanie dziecka. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia władza rodzicielska rodziców wobec chłopca została ograniczona poprzez nadzór kuratora (dziecko wróciło do rodziców po dwóch miesiącach). Sąd zobowiązał rodziców do współpracy z asystentem rodziny i do utrzymywania abstynencji.

Okoliczności przytoczonego przypadku wskazują na istotne trudności w diagnozowaniu przemocy w rodzinie oraz brak koordynacji współpracy służb. W przedmiotowej sprawie dysfunkcyjność rodziny wychowującej dziecko nie budziła wątpliwości. Okoliczności wymagały wprowadzenia interwencji sądu opiekuńczego, jednak wątpliwości budzi ocena, że opisana sytuacja stanowiła przejaw przemocy zagrażającej bezpośrednio zdrowiu lub życiu dziecka. W tej sprawie dodatkowo dziecko zostało zabezpieczone przez funkcjonariuszy Policji, a nie przez pracownika socjalnego.

Przypadek 4

Małoletni: dziewczynka (15 lat), chłopiec (7 lat)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: ograniczenie władzy rodzicielskiej poprzez nadzór kuratora

Rodzice dzieci byli małżeństwem, oboje mieli wyższe wykształcenie i pracowali jako specjaliści. Mieli pełną władzę rodzicielską w stosunku do dzieci. Dziewczynka powiedziała pedagogowi szkolnemu, że rodzice znęcają się nad nią i nadużywają alkoholu. Dziewczynka została odebrana przez pracownika socjalnego w asyście policji i umieszczona w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Tam także trafił jej młodszy brat. Rodzice wnieśli zażalenie na odebranie dziecka w trybie art. 12b ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. W toku sprawy wnosili o odzyskanie dzieci, podjęli się uczestnictwa w szkole dla rodziców. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia władza rodzicielska rodziców wobec dzieci została ograniczona poprzez nadzór kuratora. Rodziców zobowiązano do współpracy z asystentem rodziny oraz do zapewnienia córce konsultacji psychologicznej. Warto zaznaczyć, że w toku postępowania sporządzona została opinia psychiatryczna uczestników. Biegły stwierdził, iż rodzice są zdrowi oraz że mają wystarczające kompetencje do sprawowania opieki nad dziećmi. U dziewczynki biegły stwierdził zaburzenia zachowania i emocji. Zalecił opiekę psychiatryczną oraz terapię psychologiczną.

Odebranie należy ocenić jako bezzasadne. W momencie jego przeprowadzania nie istniało bezpośrednie zagrożenie zdrowia lub życia dzieci. Należy zwrócić uwagę na to, że wydarzenia, które stały się przyczyną odebrania, w ogóle nie dotyczyły chłopca. Ponadto przykład ten wskazuje na niebezpieczeństwo wykorzystywania art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie przez nastoletnie dzieci w celu wywarcia presji na rodzicach.

Przypadek 5

Małoletni: dziewczynka (16 lat)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: ograniczenie władzy rodzicielskiej poprzez nadzór kuratora

Rodzice byli małżeństwem, oboje mieli wyższe wykształcenie i pracowali jako specjaliści. Mieli pełną władzę rodzicielską w stosunku do dziecka. Dziewczynka powiedziała pedagogowi szkolnemu, że rodzice znęcają się nad nią. Dziewczynka została odebrana przez pracownika socjalnego bez asysty policji i umieszczona w pogotowiu rodzinnym. Podczas 3-miesięcznego pobytu w pogotowiu rodzinnym dziewczynka samookaleczała się. Następnie przez 4 miesiące przebywała w szpitalu psychiatrycznym. Rodzice wnieśli zażalenie na odebranie dziecka w trybie art. 12b ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. W toku sprawy wnosili o odzyskanie dziecka. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia władza rodzicielska rodziców wobec dziewczynki została ograniczona poprzez nadzór kuratora. Z opinii OZSS wynikało, że oboje rodzice mają wysokie kompetencje. Natomiast w stosunku do nastolatki biegli stwierdzili niską dojrzałość emocjonalną i skłonność do manipulacji.

Odebranie należy ocenić jako bezzasadne. W momencie jego przeprowadzania nie istniało bezpośrednie zagrożenie zdrowia lub życia dziecka. W tej sprawie mechanizm z art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie został wykorzystany do wywarcia presji na rodzicach (w aktach sprawy odnotowano, że nastolatka chciała „ukarać” rodziców za zabranie telefonu). Zapewne nie sądziła, że uruchomiona przez nią machina nie zatrzyma się, gdy przyzna się do manipulacji.

Przypadek 6

Małoletni: chłopiec (3 lata)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: ograniczenie władzy rodzicielskiej poprzez nadzór kuratora

Rodzice – obywatele Ukrainy, byli małżeństwem. W Polsce pod ich opieką przebywał tylko chłopiec. W Ukrainie pozostała pełnoletnia siostra i brat walczący na froncie. Rodzice

w Polsce pracowali – matka na podstawie umowy o pracę w firmie sprzątającej, ojciec dorywczo – na budowie. Do interwencji doszło w wyniku anonimowego zgłoszenia, że rodzice są pod wpływem alkoholu. Chłopca umieszczono w zawodowej rodzinie zastępczej. U rodziców nie stwierdzono choroby alkoholowej, a jedynie postawę, którą można określić „wschodnim modelem spożywania alkoholu”. Rodzice nie wiedzieli, że w stanie nietrzeźwości nie mogą opiekować się dzieckiem. W toku postępowania zobowiązali się do poprawy i życia zgodnie z obowiązującymi w Polsce normami. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia władza rodzicielska rodziców wobec chłopca została ograniczona poprzez nadzór kuratora. Rodziców zobowiązano ponadto do zaniechania spożywania alkoholu.

Odebranie należy ocenić jako bezzasadne. W momencie jego przeprowadzania nie istniało bezpośrednie zagrożenie zdrowia lub życia dziecka. Sprawa ta rzuca istotne światło na mogące się pojawiać w najbliższej przyszłości problemy dotyczące sprawowania opieki przez obywateli Ukrainy nad małoletnimi dziećmi.

Przypadek 7

Małoletni: chłopiec (9 miesięcy)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: pozbawienie władzy rodzicielskiej

Rodzice nie byli małżeństwem, oboje byli osobami bezrobotnymi bez prawa do zasiłku. Matka chłopca miała dwoje starszych dzieci przebywających w pieczy. Władza rodzicielska rodziców w stosunku do chłopca była wcześniej ograniczona poprzez nadzór kuratora, który wcześniej już wnioskował o umieszczenie chłopca poza rodziną. Na podstawie analizy akt w stosunku do obojga rodziców stwierdzono alkoholizm oraz zaburzenia psychiatryczne. Rodzice byli wielokrotnie pensjonariuszami szpitala psychiatrycznego. Oboje samookaleczali się. Ponadto ojciec dziecka był karany za zabójstwo – przebywał na wolności na warunkach zwolnienia warunkowego. Do interwencyjnego odebrania doszło w sytuacji, gdy oboje rodzice byli w stanie nietrzeźwości. Matka była już w kolejnej ciąży. W odebraniu uczestniczył funkcjonariusz Policji oraz lekarz – chłopiec został umieszczony w pogotowiu rodzinnym. Rodzice nie brali udziału w postępowaniu. Początkowo, gdy chłopiec przebywał w pogotowiu rodzinnym, sporadycznie przychodzili na kontakty, ale zwykle kończyły się one interwencją policji, ponieważ byli agresywni i nietrzeźwi. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej.

Odebranie należy ocenić jako zasadne. Dziecko zabezpieczono w sytuacji co najmniej zagrożenia zdrowia – biorąc pod uwagę zaburzenia i stan zdrowia obojga rodziców. Pozbawienie rodziców władzy rodzicielskiej było zasadne.

Przypadek 8

Małoletni: chłopiec (2 miesiące)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: ograniczenie władzy rodzicielskiej i umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej (pogotowie rodzinne)

Rodzice nie byli małżeństwem, oboje byli osobami bezrobotnymi bez prawa do zasiłku. Matka chłopca została pozbawiona władzy rodzicielskiej w stosunku do córki, która przebywała pod opieką ojca. Ojciec chłopca miał dwoje dzieci, jednak w aktach sprawy nie było dalszych informacji na ten temat. Oboje rodzice byli osobami niezaradnymi w sprawach opiekuńczo-wychowawczych. Matka przebywała z dzieckiem w domu samotnej matki, z którego uciekła. Do odebrania doszło, gdy rodzice sprawowali opiekę nad dzieckiem po przyjęciu środków psychoaktywnych. Rodzice nie wzięli udziału w postępowaniu, nigdy nie zainteresowali się dzieckiem. Sąd ustanowił kuratorów dla rodziców nieznanych z miejsca zamieszkania. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia władza rodzicielska rodziców została ograniczona – chłopiec został w pogotowiu rodzinnym.

Odebranie należy ocenić jako zasadne. Dziecko zabezpieczono w sytuacji co najmniej zagrożenia zdrowia – biorąc pod uwagę stan rodziców określony w aktach jako „bez kontaktu”. Kluczowe zastrzeżenia budzi fakt, iż sąd nie pozbawił rodziców władzy rodzicielskiej, ale jedynie ją ograniczył.

Przypadek 9

Małoletni: chłopiec (2 lata), chłopiec (4 lata)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: pozbawienie władzy rodzicielskiej

Rodzice dzieci nigdy nie byli małżeństwem. Dzieci zamieszkiwały z matką – ojciec od dawna nie utrzymywał kontaktu z byłą partnerką oraz z dziećmi. Matka chłopców była osobą bezrobotną. Jak wynikało z akt sprawy była osobą niezaradną, uzależnioną od substancji psychoaktywnych, z doświadczeniem kryzysu bezdomności. Władza rodzicielska obojga była ograniczona poprzez nadzór kuratora na miesiąc przed interwencyjnym odebraniem dzieci. Dzieci zostały odebrane przez pracownika socjalnego w obecności funkcjonariusza Policji i lekarza po anonimowym zgłoszeniu ze środowiska o sprawowaniu opieki nad dziećmi przez kobietę, która „pomieszkuje u znajomej”. Z akt sprawy nie wynikało wprost, co było bezpośrednią przyczyną odebrania. Dzieci umieszczono w pogotowiu rodzinnym. Ojciec w toku postępowania wyraził zgodę na pozbawienie władzy rodzicielskiej. Matka wnosiła o odzyskanie dzieci, choć zachowywała się biernie. Była już wówczas w kolejnej

ciąży. Dziecko urodziła w toku postępowania i zostało ono jej odebrane jeszcze w szpitalu. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia rodzice zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej, a chłopcy zostali umieszczeni w rodzinnym domu dziecka.

Wielopropblemowość dotycząca matki wychowującej dzieci była tu bezdyskusyjna, jednak w tej sprawie nie wystąpiły przejawy przemocy zagrażającej bezpośrednio zdrowiu lub życiu dzieci. Działanie pracownika socjalnego wykraczało poza ramy określone w art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Przypadek 10

Małoletni: chłopiec (12 lat), dziewczynka (17 lat)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: zarządzenie powrotu dzieci do matki bez ograniczenia władzy rodzicielskiej

Rodzice dzieci byli rozwiedzeni, ojciec był pozbawiony władzy rodzicielskiej. Matka była osobą bezrobotną. Młodszy chłopiec był dzieckiem z niepełnosprawnościami, wymagającym stałej opieki. Zanim dzieci zostały interwencyjnie odebrane w toku analizowanej sprawy, były one sześciokrotnie umieszczane w rodzinie zastępczej. Matka była osobą uzależnioną od alkoholu, doznającą przemocy ze strony konkubenta, z którym zamieszkiwała. Do odebrania dzieci doszło w wyniku zgłoszenia babki macierzystej, iż matka dzieci i konkubent znajdują się w stanie upojenia alkoholowego. Dzieci zostały odebrane przez pracownika socjalnego, w obecności funkcjonariusza Policji oraz lekarza, i umieszczone u babki macierzystej. W toku postępowania matka wnosiła o odzyskanie dzieci i podjęła terapię odwykową. Swoje zachowanie uzasadniała życiem w ciągłym napięciu i przeciążeniem obowiązkami wynikającymi z opieki nad synem. Motywacją do zmiany dla matki był fakt, iż chłopiec trafiłby do domu pomocy społecznej. Także konkubent kobiety przeszedł terapię odwykową. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia dzieci wróciły do matki.

Niezaradność matki wychowującej dzieci była tu bezdyskusyjna, jednak w tej sprawie nie wystąpiły przejawy przemocy zagrażającej bezpośrednio zdrowiu lub życiu dzieci. Zasadne jest pytanie o wsparcie, z jakiego mogła skorzystać kobieta będąca jedynym opiekunem całkowicie zależnego od niej dziecka z niepełnosprawnościami.

Przypadek 11

Małoletni: chłopiec (3 lata), dziewczynka (5 lat), dziewczynka (7 lat)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: ograniczenie władzy rodzicielskiej i umieszczenie dzieci w pieczy zastępczej (placówka opiekuńczo-wychowawcza)

Rodzice byli małżeństwem. Matka była osobą bezrobotną, ojciec podejmował prace dorywcze, pobierał świadczenie rentowe. Władza rodzicielska rodziców została ograniczona poprzez nadzór kuratora rok przed interwencyjnym odebraniem dzieci. Jak wynikało z akt sprawy, matka była osobą zaburzoną psychicznie, niezaradną, ojciec zaś był osobą uzależnioną od alkoholu oraz stosującą przemoc fizyczną i psychiczną. Rodzina nie była objęta procedurą Niebieskiej karty. Do odebrania dzieci doszło, gdy znajdowały się pod opieką ojca. Matka przebywała w tym czasie w szpitalu na zaplanowanym zabiegu medycznym, ojciec był w ciągu alkoholowym. Dzieci odebrał pracownik socjalny w obecności funkcjonariusza Policji i lekarza. Zostały umieszczone w placówce opiekuńczo-wychowawczej. W toku postępowania ojciec wniósł pozew rozwodowy z uwagi na to, iż stan psychiczny żony znacznie się pogorszył, porzuciła go i zaszła w ciążę z sąsiadem. Rodzice przestali stawiać się w sądzie. Zadeklarowali, że nie chcą odzyskać dzieci. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia władza rodzicielska rodziców została ograniczona, a dzieci pozostały w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Także i tu wielopropblemowość rodziny była bezdyskusyjna, jednak wątpliwości budzi fakt, czy w tej sprawie rzeczywiście wystąpiły przejawy przemocy zagrażającej bezpośrednio zdrowiu lub życiu dzieci. Niemniej jednak, abstrahując od procedury interwencyjnego odebrania w trybie art. 12a ustawy o przemyśle w rodzinie, istniały przesłanki do pozbawienia rodziców władzy rodzicielskiej, a nie tylko do jej ograniczenia.

Przypadek 12

Małoletni: chłopiec (15 lat)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: ograniczenie władzy rodzicielskiej i umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej (placówka opiekuńczo-wychowawcza)

Chłopiec, którego dotyczyło postępowanie, pozostawał pod opieką matki i jej aktualnego męża. Małżonkowie wychowywali także wspólną 4-letnią córkę (siostra chłopca z nowego związku matki). Matka rozstała się z ojcem biologicznym chłopca, gdy ten miał 2,5 roku. Ojciec był pozbawiony władzy rodzicielskiej (2015), zaś władza matki była ograniczona poprzez nadzór kuratora z uwagi na chorobę chłopca i problemy wychowawcze (2017). Chłopiec był dzieckiem w spektrum autyzmu, wielokrotnie leczony psychiatrycznie. Przejawiał

skłonności autodestrukcyjne, często wypijał żrące substancje, co skutkowało koniecznością hospitalizacji. Rodzina była objęta procedurą Niebieskiej karty z uwagi na przemoc matki. Kobieta nie radziła sobie z synem. Do odebrania doszło po tym, gdy chłopiec zgłosił w szkole, że matka przytrzasnęła go drzwiami. W odebraniu brali udział – oprócz pracownika socjalnego – także funkcjonariusz Policji i lekarz. Chłopiec został umieszczony w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Jego stan znacznie się tam poprawił, uspokoił się, korzystał z psychoterapii. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia władza rodzicielska matki została ograniczona i chłopiec pozostał w placówce. Matka podczas ostatniej rozprawy poparła ten wniosek.

Trudności, z jakimi borykała się matka wychowująca autystycznego syna, były bezdyskusyjne, jednak w tej sprawie nie wystąpiły przejawy przemocy zagrażającej bezpośrednio zdrowiu lub życiu dzieci. Zasadne jest także pytanie o wsparcie, z jakiego mogła skorzystać kobieta będąca opiekunem dziecka obciążonego problemami zdrowotnymi.

Przypadek 13

Małoletni: chłopiec (rok), dziewczynka (3 lata), dziewczynka (5 lat), chłopiec (10 lat), dziewczynka (11 lat), chłopiec (15 lat)

Ostateczne rozstrzygnięcie sądu: ograniczenie władzy rodzicielskiej i umieszczenie dzieci w pieczy zastępczej (czworo dzieci trafiło do zawodowej rodziny zastępczej, a troje rodzeństwa do placówki opiekuńczo-wychowawczej)

Rodzice byli małżeństwem, oboje bezrobotni. Jak wynika z akt sprawy, oboje rodzice byli osobami niezaradnymi, uzależnionymi od alkoholu i substancji psychoaktywnych, karanymi za kradzieże. Na podstawie zgłoszenia, że dzieci szukają jedzenia w śmietnikach, zostały one zabezpieczone w obecności funkcjonariusza Policji oraz lekarza. Rodzice byli w tym czasie w ciągu alkoholowym i narkotycznym. W toku postępowania rodzice wnosili o odzyskanie dzieci, ale zachowywali się biernie i negowali swoje problemy. W tym czasie urodziło się ich siódme dziecko, które odebrano matce w szpitalu. W wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia władza rodzicielska rodziców została ograniczona, a rodzeństwo rozdzielono i umieszczono w pieczy zastępczej. Trudność stanowiło znalezienie dla wszystkich dzieci takiej formy pieczy zastępczej, która pozwoliłaby na ich wspólne wychowywanie.

Także i tu wielopropblemowość rodziny była bezdyskusyjna, jednak wątpliwości budzi fakt, czy w tej sprawie rzeczywiście wystąpiły przejawy przemocy zagrażającej bezpośrednio zdrowiu lub życiu dzieci. Istniały przesłanki do pozbawienia rodziców władzy rodzicielskiej, a nie tylko do jej ograniczenia.

Podsumowanie

Jak wynika z badania, najczęściej interwencja pracownika socjalnego na podstawie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie dotyczyła najmłodszych dzieci – aż trzydzieścioro dwoje dzieci w chwili odebrania nie miało ukończonego roku, a kolejne dwadzieścia dwoje miało mniej niż 3 lata. Dwadzieścioro ośmioro dzieci miało od 4 do 6 lat, a dziewięćnaścioro – od 7 do 9 lat. Wynika z tego, że ponad połowę dzieci objętych badaniem w chwili zabezpieczenia stanowiły dzieci niepodlegające jeszcze obowiązkowi szkolnemu. Jest to ważny wniosek w kontekście wczesnego wykrywania nieprawidłowości występujących w środowisku rodzinnym. Na zagrożenia wynikające z zachowania czy zaniechania rodzica zdecydowanie częściej są narażone dzieci najmłodsze. Dzieci objęte procedurą interwencyjnego odebrania w zdecydowanej większości posiadały już rodzeństwo. Jedynie dwadzieścioro pięcioro zabezpieczonych interwencyjnie dzieci było jedynakami.

Nie występuje korelacja między wiekiem rodziców a stosowaniem przez nich przemocy. W szczególności nie stwierdzono, aby rodzice w młodym wieku, a więc odznaczający się mniejszym doświadczeniem i odpowiedzialnością, stanowili wyróżniającą się pod względem liczebności grupę. Najliczniejszą grupę – zarówno gdy chodzi o matki, jak i o ojców – stanowili rodzice w średnim wieku, między ukończonym 31 a 40 rokiem życia (30 matek i 25 ojców). Zdecydowanie jednak matki były młodsze niż ojcowie – w grupie między 21 a 30 rokiem życia było 26 matek, a tylko 11 ojców.

W badanej grupie odnotowano znaczącą przewagę rodziców legitymujących się wykształceniem podstawowym (16 matek i 13 ojców) oraz zasadniczym zawodowym (15 matek i 33 ojców). W stosunku do wyników badania z 2015 roku zwrócono uwagę na znaczny wzrost liczby rodziców z wyższym wykształceniem.

Badane rodziny cechowała nieporadność ekonomiczna, czego skutkiem były trudności z zapewnieniem środków utrzymania rodziny. W największej liczbie spraw rodzice w chwili odebrania dziecka, jak również w przeszłości, nie pozostawali w związku małżeńskim. Zdecydowanie najczęściej zdiagnozowanym problemem, który spowodował tę ingerencję, było zaniedbywanie dziecka, mające swoją przyczynę w nadużywaniu alkoholu przez rodziców.

Jeśli chodzi o przestrzeganie terminów wskazanych w art. 579¹ k.p.c., to w 64 na 80 badanych spraw termin został dochowany (sąd opiekuńczy wszczął postępowanie niezwłocznie, jednak nie później niż w ciągu 24 godzin od zawiadomienia). W większości spraw sąd

podejmował postanowienie kończące postępowanie po przeprowadzeniu jednej (36) lub dwóch (22) rozpraw. Jeśli chodzi o upływ czasu od zawiadomienia o odebraniu do prawomocnego zakończenia postępowania, to w 10 sprawach sąd przeprowadził postępowanie i wydał prawomocne postanowienie w ciągu miesiąca od zawiadomienia. W 31 sprawach zrobił to w terminie od 1 do 3 miesięcy. W kolejnych 18 sprawach trwało to do pół roku, a w 13 miesiącach do roku. W jednej sprawie postępowanie opiekuńcze trwało powyżej 18 miesięcy.

W 23 sprawach sąd w wyniku przeprowadzonego postępowania ograniczył władzę rodzicielską i umieścił dziecko/dzieci w pieczy zastępczej. Co istotne, w kolejnych 33 sprawach władza rodzicielska została ograniczona poprzez nadzór kuratora. W 10 sprawach sąd zdecydował o pozbawieniu władzy rodzicielskiej, w jednej – o jej zawieszeniu. Jedynie w 6 sprawach postanowienie zakończyło się wydaniem zarządzenia o powrocie dziecka do rodziców bez ograniczenia władzy rodzicielskiej.

W 31 sprawach dziecko (lub dzieci) umieszczone było w formach pieczy zastępczej typu rodzinnego, tylko w 6 sprawach dzieci trafiły do placówki opiekuńczo-wychowawczej. W odniesieniu do 19 spraw dziecko (dzieci) zostało umieszczone w innym podmiocie niż w chwili odebrania. W 28 sprawach pozostało w tym samym. Do rozdzielenia rodzeństwa doszło w 4 sprawach, w 17 zaś – rodzeństwa umieszczono w tej samej formie pieczy zastępczej.

Należy zauważyć, że w zdecydowanej większości spraw interwencja pracownika socjalnego nie miała charakteru przypadkowego, związanego z epizodycznym aktem przemocy jednego z członków rodziny. Potwierdzeniem tego wniosku było sporadyczne wnoszenie przez rodziców zażalenia przewidzianego w art. 12b ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Analizując akta opiekuńcze, można było odnieść wrażenie, że w niektórych postępowaniach to ocena stanu zagrożenia dobra dziecka, a nie konkretnego przypadku przemocy zagrażającej bezpośrednio jego zdrowiu lub życiu, decydowała o podjęciu czynności przez pracownika socjalnego. Trzeba przy tym pamiętać, że do odebrania dzieci dochodziło w wyniku zaniedbań wykonywania władzy rodzicielskiej związanych z nadużywaniem alkoholu przez rodziców. W takich sytuacjach dzieci odbierane były rodzicom wtedy, gdy oboje znajdowali się w stanie nietrzeźwości. Oznacza to, że powodem odebrania dziecka był w rzeczywistości brak możliwości sprawowania pieczy nad dzieckiem.

Bibliografia

Książki, artykuły i druki zwarte

- E. Bieńkowska, L. Mazowiecka (red.), *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- A. Golus, *Dzieciństwo w cieniu różgi. Historia i oblicza przemocy wobec dzieci*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2019.
- M. Łuszczzyńska, *Przemoc wobec osób starszych – rekomendacje dla praktyki*, [w:] *Przemoc w rodzinie. Instytucjonalne formy przemocy*, red. nauk. M. Orłowska, M. Gościńiewicz, G. Pisarczyk, Wydawnictwo Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2015.
- L. Mazowiecka, *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, LEX, Warszawa 2013.
- J. Melibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Instytut Psychologii Zdrowia IPZ PTP, Warszawa 2009.
- Rodzinna tajemnica. Przemoc w rodzinach z problemem alkoholowym*, Zespół Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2021.
- J. Słyk, *Odbieranie dzieci rodzicom na podstawie art. 12a ustawy z 29.07.2005 o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, „Prawo w Działaniu” 24/2015, s. 263–326.
- M. Szafranek (d. Arczewska), *Zagraniczne systemy przeciwdziałania przemocy domowej a polskie prawodawstwo*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2019.
- Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie Województwa Łódzkiego 2025*. Załącznik do Uchwały nr XLVIII/580/22 z dnia 27 września 2022 r., Łódź 2022.
- A. Wojnarska, *Przemoc seksualna wobec dzieci – terapia sprawców i ofiar*, [w:] A. Lewicka-Zelent (red.), *Przemoc rodzinna. Aspekty psychologiczne, pedagogiczne i prawne*, Difin, Warszawa 2017.
- G. Wrona, *Konflikt a przemoc. Zastosowanie art. 207 par. 1 kk w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Pracownia Poligraficzna „Duet”, Warszawa 2017.
- G. Wrona, *Wykłady znamion przestępstwa znęcania się z art. 207 par. 1 k.k. w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych*, [w:] L. Mazowiecka, *Jak skutecznie chronić ofiary przemocy w rodzinie*, LEX, Warszawa 2013.
- Violence against women: an EU-wide survey. Main results*, European Union Fundamental Rights Agency (FRA), Publications Office of the European Union, Luxembourg 2015.
- J. Zółć, *Przemoc w rodzinie w ujęciu prawa karnego*, [w:] Ł. Wirkus, P. Kozłowski, *Przemoc w rodzinie. Ujęcie interdyscyplinarne*, Impuls, Kraków 2017.

Akty prawne

- Powszechna deklaracja praw człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku (A/RES/217(III)).
- Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1990 roku (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 5260).
- Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).

- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2021 r. poz. 1249).
- Ustawa z dnia 9 marca 2023 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie i niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 535).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 roku – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805).

Źródła internetowe

www.niebieskalinia.pl
<https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/przemoc-domowa-nowelizacja-ustawy-o-przemocy-w-rodzinie,510938.html>

Spis tabel

1. Liczba rodzeństwa	20
2. Liczba rodzeństwa objętego postępowaniem	20
3. Liczba rodzeństwa nieobjętego postępowaniem	21
4. Wiek dzieci w chwili odebrania	21
5. Wiek rodziców	22
6. Wykształcenie rodziców	23
7. Zatrudnienie rodziców	23
8. Sytuacja finansowa rodziny	24
9. Stan cywilny rodziców	24
10. Władza rodzicielska rodziców	25
11. Przyczyna wcześniejszej interwencji sądu wobec rodziców	26
12. Miejsce zamieszkania dziecka w chwili odebrania	26
13. Stan faktyczny w zakresie wykonywania władzy rodzicielskiej przez rodziców	27
14. Problemy dotyczące rodziców	28
15. Wszczęcie procedury Niebieskiej karty w rodzinie	29
16. Upływ czasu od zawiadomienia do wszczęcia postępowania	30
17. Upływ czasu od zawiadomienia do wydania postanowienia o umieszczeniu	31
18. Upływ czasu od zawiadomienia o odebraniu do prawomocnego zakończenia postępowania	31
19. Osoba dopuszczająca się działań stanowiących przyczynę odebrania dziecka	32
20. Okoliczności odebrania dziecka	32
21. Osoba dokonująca odebrania dziecka	33
22. Forma pieczy, w której umieszczono małoletniego	34
23. Reakcja rodziców na odebranie dziecka	35
24. Liczba posiedzeń jawnych w toku postępowania opiekuńczego	35
25. Rozstrzygnięcie sądu kończące postępowanie	36

